

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมขีดความสามารถของชุมชนในการป้องกันปัญหายาเสพติดเชิงบูรณาการในเขตภาคเหนือตอนล่างนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

- 1.1 แนวคิดและนโยบายของรัฐบาลในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
- 1.2 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่
- 1.3 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน
- 1.4 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
- 1.5 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 1.6 แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน
- 1.7 แนวคิดการบูรณาการ
- 1.8 ขีดความสามารถขององค์กรชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
- 1.9 การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 แนวคิดและนโยบายของรัฐบาลในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

1.1.1 แนวคิดการแก้ไขปัญหายาเสพติด

การแก้ไขปัญหายาเสพติด ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก (ศูนย์ปฏิบัติการแก้ไขปัญหายาเสพติด กระทรวงสาธารณสุข, 2546. หน้า 1) คือ

- 1) การปราบปรามแหล่งผลิต แหล่งค้า หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องได้แก่ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ สำนักงาน ป.ป.ส. กระทรวงกลาโหม
- 2) การป้องกันและรักษาผู้ติดยาเสพติด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ

3) การลดอันตรายจากการใช้ยาเสพติดในผู้ที่ยังเลิกไม่ได้ หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องคือ กระทรวงสาธารณสุข สำนักงาน ป.ป.ส. และฝ่ายกฎหมาย ที่จะกำหนดหลักเกณฑ์ให้เอื้อต่อกิจกรรมที่จะลดอันตรายจากการใช้ยา

1.1.2 นโยบายของรัฐบาลในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

ยาเสพติดก่อให้เกิดปัญหาต่อสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทอง

ที่มีกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่มีการดำเนินงานป้องกันปัญหายาเสพติดที่ชัดเจนในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี พ.ศ.2502 จนถึงยุคสมัยของ ฯพณฯ พันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี พ.ศ.2544 ที่มีการประกาศสงครามขั้นแตกหักกับยาเสพติด ได้ยึดถือแนวทางในการดำเนินงานที่มีหลัก สำคัญ 2 ประการ (พงษ์ศิริ สอนแก้ว, 2546 หน้า 20) คือ การลดอุปทานหรือลดปริมาณยาเสพติด (Supply reduction) ใช้มาตรการควบคุมพืชเสพติด และมาตรการปราบปรามยาเสพติดเป็นเครื่องมือ และการลดอุปสงค์หรือลดความต้องการใช้ยาเสพติด (Demand reduction) ใช้มาตรการป้องกันยาเสพติดและมาตรการการบำบัดรักษาฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด แต่การแพร่ระบาดของยาเสพติดกลับรุนแรงมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากสถิติการจับกุมยาบ้าทั่วประเทศไทยจากจำนวน 50.2 ล้านเม็ด ในปี พ.ศ.2542 เพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 93.3 ล้านเม็ด ในปี พ.ศ.2544 (สำนักปราบปรามยาเสพติด สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2546 หน้า 45) รัฐบาลภายใต้การนำของ ฯพณฯ พันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี จึงได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 119/2544 ลงวันที่ 31 พฤษภาคม 2544 กำหนดแนวทางการใช้พลังแผ่นดินเพื่อเอาชนะยาเสพติด โดยมีแนวความคิดทางยุทธศาสตร์ 3 ประการ คือ 1) ดำเนินนโยบายการดำเนินงานโดยใช้หลักการป้องกันนำหน้าปราบปรามด้วยการควบคุมตัวยาเสพติดและสารเคมีที่ใช้ในการผลิตยาเสพติด ตัดวงจรผู้เสพออกจากวงจรการค้ายาเสพติดด้วยการบำบัดรักษาฟื้นฟูสมรรถภาพ ป้องกันมิให้มีการเสพยาเสพติดด้วยการสร้างพลังแผ่นดินในระดับหมู่บ้าน ชุมชน และการสร้างภูมิคุ้มกันให้เด็กและเยาวชน 2) ทุกองค์ประกอบในสังคมจะต้องผนึกกำลังร่วมกันให้เป็นพลังแผ่นดินเพื่อเอาชนะยาเสพติดได้โดยเร็ว โดยทุกภาคส่วนของสังคม องค์การทุกรูปแบบจะต้องเข้ามาร่วมกันแก้ปัญหาด้วยความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะแก้ไขปัญหายาเสพติด 3) การบริหารจัดการในลักษณะองค์กรเครือข่ายการทำงานร่วมกัน โดยการประสานการทำงานให้เกิดเชื่อมโยงกันในทุกระดับ ทั้งความสัมพันธ์ในแนวตั้งระหว่างหน่วยงานองค์กรส่วนกลางกับหน่วยงานองค์กรในพื้นที่ จนกระทั่งถึงหมู่บ้านและชุมชนซึ่งเป็นรากฐานของสังคม จากนั้นหน่วยงานต่าง ๆ จึงได้นำนโยบายดังกล่าวลงสู่การปฏิบัติ ทำให้พบว่า การแพร่ระบาดของยาเสพติดกลับเพิ่มขึ้นอีก

โดยเฉพาะยาบ้า ดังสถิติการจับกุมยาบ้าทั่วประเทศไทย ปี พ.ศ.2545 เพิ่มเป็น 95.6 ล้านเม็ด พงษ์ศิริ สอนแก้ว (2546, หน้า ก) ได้วิเคราะห์นโยบายดังกล่าวแล้วพบอุปสรรค คือ

1) ด้านเนื้อหาของนโยบายมีความคลุมเครือในเรื่องการไม่มีมาตรการควบคุมตัวยาและสารเคมีอย่างชัดเจนทั้งในภาครัฐแลภาคเอกชน มีความไม่เท่าเทียมกันในกฎหมายที่จะระบุว่าสารใดเป็น ยาเสพติด และผู้เกี่ยวข้องกับนโยบายดังกล่าวที่ไปปฏิบัติบางส่วนยังขาดความรู้ความเข้าใจเนื้อหา นโยบาย 2) ด้านวิธีการนำนโยบายแนวทางการใช้พลังแผ่นดินเพื่อเอาชนะยาเสพติดไปปฏิบัติ และการประเมินกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ ส่วนมากเป็นการสั่งการของหน่วยงานระดับ จังหวัดให้หน่วยงานระดับพื้นที่ดำเนินการในรูปแบบของแผนมาตรการโครงการ หรือกิจกรรม ในส่วนของแผนปฏิบัติการระบุเพียงวัตถุประสงค์ของแผนงานแต่ไม่ได้ กำหนดภารกิจตามแผนไว้ ชัดเจนว่าต้องทำอะไรบ้าง ผู้ปฏิบัติบางส่วนยังขาดความชัดเจนในหน้าที่เนื่องจากไม่ทราบ โครงสร้าง ภารกิจและผลงานของศูนย์อำนวยการ จึงทำให้ไม่ทราบขีดความสามารถและ ขั้นตอนในการประสานงาน ขาดเทคนิคในการปฏิบัติงาน ขาดการบูรณาการกับงานปกติ องค์กรหน่วยงานต่าง ๆ มีการจัดโครงสร้างในภารกิจประจำอยู่แล้ว การดำเนินงานตามนโยบาย แนวทางการใช้พลังแผ่นดินเพื่อเอาชนะยาเสพติดจึงเป็นการเพิ่มภาระในการดำเนินงาน มีความไม่ไว้วางใจกันในระหว่างหน่วยงาน การทำงานขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงาน ต่าง ๆ ทำให้การปฏิบัติงานด้าน ยาเสพติดขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของผู้ปฏิบัติแต่ละคน องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชน องค์กรประชาชน ไม่มีการกำหนดมาตรการให้มีการ ปฏิบัติตามและกำหนดโทษของการไม่ให้ความร่วมมือแต่อย่างใด ข้อกฎหมาย ระเบียบ ระบบสารสนเทศ การวิเคราะห์ และประมวลผลข้อมูลล่าช้า ผู้เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ยังไม่มี การประเมินผลอย่างเป็นระบบจริงจังและต่อเนื่อง 3) ด้านการบริหารจัดการนโยบายแนวทางการ ใช้พลังแผ่นดินเพื่อเอาชนะยาเสพติดพบว่า ยังขาดการบูรณาการแผนและการปฏิบัติ ศูนย์ระดับ ภาคไม่มีโครงสร้างและผลการปฏิบัติงานอย่างชัดเจน ไม่มีกฎหมายรองรับอำนาจหน้าที่ของศูนย์ ป้องกันและปราบปรามยาเสพติดทุกระดับในศูนย์ป้องกันและปราบปรามยาเสพติดระดับจังหวัดยัง ขาดผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย งบประมาณยังไม่มีความสัมพันธ์กับระยะเวลาดำเนินกิจกรรมและ ไม่สอดคล้องกับปริมาณงาน รัฐบาลจึงได้ประกาศสงครามขึ้นแตกหักเพื่อเอาชนะยาเสพติดอีกครั้ง ในวันที่ 31 มกราคม 2546 และได้ออกคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 29/2546 เรื่องการต่อสู้เพื่อ เอาชนะยาเสพติด (ศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดแห่งชาติ, 2546, หน้า 3) กำหนด นโยบาย 3 ประการ คือ 1) ป้องกันกลุ่มผู้มีโอกาสเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด โดยการสร้าง ภูมิคุ้มกัน ยาเสพติดให้แก่กลุ่มผู้มีโอกาสเข้าไปใช้ยาเสพติด โดยมุ่งเน้นกลุ่มเด็กและเยาวชน

ด้วยการใช้กระบวนการศึกษา กิจกรรมสร้างสรรค์ให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาร่างกายและจิตใจให้เข้มแข็ง 2) บำบัดรักษาฟื้นฟูสมรรถภาพ และพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้เสพและผู้ติดยาเสพติด โดยถือให้ผู้เสพ และผู้ติดยาเสพติดเป็นเสมือนคนไข้หรือผู้ป่วย ที่สมควรได้รับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพ ด้วยการจัดให้ผู้เสพและผู้ติดยาเสพติดเข้ารับการบำบัดรักษาด้วยรูปแบบที่หลากหลายในทุกระบบตามความเหมาะสมและส่งเสริมให้กลับมาดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข และป้องกันไม่ให้เกิดกลับมาใช้ยาเสพติดซ้ำด้วยการช่วยกันให้กำลังใจ ให้ความรัก ความอบอุ่น แก่ผู้เสพและผู้ติดยาเสพติด 3) ปราบปรามผู้ผลิต ผู้ค้า ผู้ลำเลียงยาเสพติด สารตั้งต้น เคมีภัณฑ์ และอุปกรณ์ในการผลิตยาเสพติด ตลอดจนผู้มีอิทธิพลพัวพันเกี่ยวข้อง สนับสนุน ช่วยเหลือ ขบวนการยาเสพติดด้วยประการทั้งปวง เพื่อตัดวงจรด้านยาเสพติด นอกจากนี้ในด้านบริหารจัดการเพื่อให้นโยบายนี้ประสบความสำเร็จ รัฐบาลจึงได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 30/2546 ลงวันที่ 28 มกราคม พ.ศ.2546 เรื่อง การจัดตั้งศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดแห่งชาติ คำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ 31/2546 ลงวันที่ 28 มกราคม พ.ศ.2546 เรื่อง จัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดระดับต่างๆ และคำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ 75/2546 ลงวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2546 จัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดเพิ่มเติม ซึ่งในแต่ละคำสั่งได้ระบุอำนาจหน้าที่ของศูนย์ต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้น ซึ่งเป็นผลไปสู่การปฏิบัติการป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติดที่ชัดเจนขึ้น สามารถหยุดยั้งการขยายตัว และระดับความรุนแรงของสถานการณ์ การค้า และการแพร่ระบาดของ ยาเสพติดภายในประเทศ ดังจะเห็นได้จากสถิติการจับกุมยาบ้าทั่วประเทศไทย ปี พ.ศ. 2546 ลดลงเหลือ 64.25 ล้านเม็ด จำนวนผู้เสพปี พ.ศ. 2546 ลดลงเหลือ 16,210 ราย (สำนักปราบปรามยาเสพติด สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2546. หน้า 3) แต่ก็ยังประสบปัญหาการผลิตจาก ภายนอกประเทศ และลักลอบผ่านหรือนำเข้าสู่ประเทศไทย(กระทรวงสาธารณสุข, 2546. หน้า 1) ในปี 2547 รัฐบาลยังคงมีนโยบายในการต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดต่อไป จึงได้กำหนด เจตนารมณ์ให้มีการดำรงความมุ่งมั่นในการควบคุมและเฝ้าระวังป้องกันมิให้สถานการณ์ปัญหายาเสพติด ไม่ให้กลับมา มีความรุนแรงและสร้างปัญหาในอนาคต รวมทั้งสร้างความเข้มแข็งให้เป็นตัวขับเคลื่อนในการต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดให้ยั่งยืน โดยทำลายโครงสร้างปัญหายาเสพติด และเสริมสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้าน/ชุมชนทั่วประเทศให้มีศักยภาพควบคุม และดูแลปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืน ด้วยการดำเนินกลยุทธ์ 5 แนวทาง(สำนักนโยบายและแผน สำนักงาน ป.ป.ส., 2546. หน้า 2-7) คือ 1) ด้านการแก้ปัญหาผู้เสพ/ผู้ติดยาเสพติด โดยวิธีรณรงค์และค้นหาผู้เสพ/ติดยาเสพติดที่ยังไม่รายงานตัวให้เข้ารับการบำบัดให้ครบ บำบัด ผู้เสพ/ติดยาเสพติดซ้ำ พัฒนาผู้เสพ/ติดยาที่ผ่าน

การบำบัดรักษาให้สามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุข 2) ด้านการป้องกันผู้มีโอกาสเข้าไปใช้ ยาเสพติด โดยตรวจและควบคุมแหล่งแพร่ระบาดของยาเสพติด พัฒนากิจกรรมให้เยาวชนและ ประชาชนประกอบกิจกรรมทางเลือก 3) ด้านการควบคุมตัวยาและผู้ค้ายาเสพติด โดยกีดกันผู้ค้า ที่ยังไม่ได้รายงานตัวให้รายงานตัวและเข้ารับการปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมตาม กระบวนการทำความดีเพื่อแผ่นดิน ปราบปรามผู้ผลิตผู้ค้า ผู้ลำเลียง ยาเสพติด และ ผู้มีอิทธิพล 4) ด้านการสร้างพลังแผ่นดินและชุมชนเข้มแข็งเพื่อเอาชนะยาเสพติด โดยสร้างความเข้มแข็งของ หมู่บ้าน/ชุมชนในทุกพื้นที่ และให้เกิดความยั่งยืน ด้วยการเสริมศักยภาพของ องค์กรภาค ประชาชน เช่นอาสาสมัครพลังแผ่นดินในหมู่บ้าน/ชุมชน ให้มีขีดความสามารถเป็นกลไก ดูแลและแก้ไขปัญหา 5) ด้านการบริหารจัดการ โดยทำความเข้าใจแนวความคิดทางยุทธศาสตร์ การต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดแก่เจ้าหน้าที่ทุกระดับให้สามารถดำเนินงานอย่างต่อเนื่องพัฒนา องค์กร และระบบบริหารจัดการด้านการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดทุกระดับให้มีขีด ความสามารถดำเนินภารกิจ ตามที่กำหนดได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านข้อมูลข่าวสารและการติดตาม ประเมินผลการพัฒนาบุคลากร ประสานการปฏิบัติลงสู่ 4 แนวเขตพื้นที่ คือ พื้นที่แพร่ระบาด และการค้าสำคัญ (ใจกลาง) พื้นที่แพร่ระบาด (ตอนใน) พื้นที่การนำเข้า (ชายแดน) พื้นที่แหล่งผลิต (นอกประเทศ) จากผลการสำรวจและการผลการประเมินการดำเนินงานป้องกันและปราบปราม ยาเสพติดของรัฐบาลในเดือน เมษายน 2547 (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยา เสพติด, 2547. หน้า 3) พบว่า การสำรวจดัชนีสถานการณ์ยาเสพติดของประเทศหลังการประกาศ ชัยชนะ อยู่ในระดับปานกลาง คือร้อยละ 34.5 และเมื่อจำแนกสถานการณ์ในแต่ละด้านมีดัชนี สถานการณ์ ด้านกลุ่มผู้ผลิต/ผู้ค้ายาเสพติด ดัชนีสถานการณ์ยาเสพติดอยู่ในระดับเบาบาง (24.1) ด้านผู้เสพ/ผู้ติดยาเสพติด อยู่ในระดับปานกลาง (40.5) และด้านกลุ่มผู้มีโอกาสเข้าไปใช้ ยาเสพติด อยู่ในระดับปานกลาง ผลการสำรวจยังได้แสดงถึงปัญหาอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลต่อ การแก้ไขปัญหาเสพติดในระยะต่อไป ได้แก่ ปัญหาความยากจน /ตกงาน/ไม่มีงานทำ ทำให้ต้องหันกลับไปค้ายาเสพติดอีก ปัญหาการถูกขัดขวางจากผู้สูญเสียผลประโยชน์/ผู้มีอิทธิพล ปัญหาความตั้งใจในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ประชาชนไม่ให้ความร่วมมือและปัญหาความไม่ ชัดเจนของข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากพื้นที่ ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องมีนโยบายต่อสู้เพื่อเอาชนะ ยาเสพติดต่อไป โดยกำหนดเจตนารมณ์มุ่งที่จะเอาชนะยาเสพติดให้ได้อย่างยั่งยืน โดยดำรง ความเข้มแข็งของการต่อสู้เอาชนะปัญหา และการป้องกันและเฝ้าระวังปัญหาเสพติดอย่าง ต่อเนื่อง

จากที่กล่าวมาข้างต้นเมื่อยาเสพติดแพร่ระบาดเป็นปัญหาที่รุนแรงขึ้น รัฐบาลมีนโยบายในการแก้ปัญหาที่ชัดเจน และมีการบูรณาการทุกภาคส่วน และใช้พลังแผ่นดินเป็นตัวขับเคลื่อน ซึ่งก็ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ การแพร่ระบาดของยาเสพติดลดลง แต่ยังไม่หมดสิ้น ดังนั้น รัฐบาลจึงมีนโยบาย และสนับสนุนในด้านงบประมาณ ในการเฝ้าระวังและป้องกันที่ยั่งยืน แต่ก็ยังใช้พลังแผ่นดินเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก พลังแผ่นดินจะเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้ ชุมชนต้องมีการพัฒนาศักยภาพหรือขีดความสามารถในการเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาเสพติดที่ต่อเนื่อง

1.1.3 แนวทางการบูรณาการยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของรัฐบาล

แนวทางการบูรณาการยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2546) มีดังนี้

- 1) การบูรณาการนโยบาย โดยการบูรณาการนโยบายเกี่ยวกับยาเสพติดทุกด้านในลักษณะที่เป็นองค์รวม การแก้ไขปัญหายาเสพติดแบบเบ็ดเสร็จครบวงจร การผสมผสานมาตรการดำเนินงานลงสู่พื้นที่เป้าหมาย
- 2) การบูรณาการแผน โดยทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องจัดทำแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการร่วมกันทั้งในส่วนกลาง และในระดับพื้นที่ เพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดแบบเบ็ดเสร็จ มีการบูรณาการประสานเชื่อมต่องานแผนปฏิบัติการให้สอดคล้องรองรับกันทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคและในระดับพื้นที่ การบูรณาการแผนและงบประมาณในระดับพื้นที่จังหวัดและอำเภอ รวมทั้งการบูรณาการเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหายาเสพติด
- 3) การบูรณาการองค์กร โดยการจัดองค์กรเพื่อบริหารจัดการปัญหายาเสพติดที่มีประสิทธิภาพ และเกิดเอกภาพในการดำเนินงาน การจัดกลไกการดำเนินงานเพื่อควบคุมสถานการณ์ปัญหาของพื้นที่ที่มีปัญหาวิกฤติโดยให้หน่วยงานระดับภาคและหน่วยงานส่วนกลาง สนับสนุนการปฏิบัติของจังหวัดและอำเภอที่มีสถานการณ์ปัญหารุนแรงมีอิทธิพลหรือเงื่อนไขจำเพาะที่เกินขีดความสามารถของจังหวัดและอำเภอในการจัดการต่อปัญหา
- 4) การบูรณาการงบประมาณ โดยการระดมทรัพยากรการบริหารและงบประมาณจากทุกแหล่งเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหายาเสพติด การจัดสรรงบประมาณลงสู่พื้นที่เป้าหมายให้พร้อมกัน
- 5) การบูรณาการกระบวนการปฏิบัติงาน โดยการกำหนดวิธีคิดแบบบูรณาการ การปรับทัศนคติและวัฒนธรรมให้เกิดการทำงานในเชิงบูรณาการร่วมกันของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการบูรณาการกลุ่มพลังประชาชนในพื้นที่เพื่อต่อสู้กับปัญหายาเสพติด

6) การบูรณาการระบบอำนาจการ โดยการอำนาจการปฏิบัติ การเชื่อมโยงการปฏิบัติระหว่างหน่วยงานในพื้นที่ รวมทั้งการอำนาจการและการสั่งการในทุกด้าน ให้เกิดเอกภาพในการ ดำเนินงาน

1.2 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่

พาร์สันส์ (Parsons, 1951) ได้อธิบายการอยู่ร่วมกันอย่างมีระบบระเบียบของคนในชุมชน ว่า สมาชิกในชุมชนมีจิตความสมัครใจ (Voluntaristic) ที่จะเข้าไปกระทำ (Action) กิจกรรมต่างๆ ซึ่งผู้กระทำ (Actor) จะมีแนวคิด (Actor's orientation) ที่ได้รับอิทธิพลมาจากค่านิยม บรรทัดฐาน หรือแนวคิดอื่นๆ มีการควบคุมวิธีการ (Mean) ท่ามกลางสถานการณ์ใด สถานการณ์หนึ่ง (Situation) และท่ามกลางการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน (Interaction) การกระทำที่เกิดขึ้นเหล่านี้ถูกกระทำไปเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายต่าง ๆ ที่ผู้กระทำได้ตั้งไว้การกระทำระหว่างผู้กระทำดังกล่าวหรือความสัมพันธ์ที่สมาชิกมีต่อกันนี้สามารถวิเคราะห์บุคคลต่าง ๆ ในชุมชนได้ และจะเกิดเป็นระบบสังคมขึ้น การที่จะเกิดเป็นระบบสังคมขึ้นได้นั้นจะต้องมีเงื่อนไขใหญ่ ๆ อยู่ 2 ประการ คือ

1. ผู้กระทำจะต้องมีแรงจูงใจที่จะกระทำตามสถานการณ์และบทบาทของตน
2. ระบบสังคมต้องพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากสังคม

ระบบสังคมนั้นมีกระบวนการที่สำคัญที่ทำให้ระบบสังคมเกิดขึ้นอย่างมีระเบียบ พาร์สันส์ เรียกกระบวนการนั้นว่า "การสร้างสถาบัน (Institutionalization)" ซึ่งมีหลักการของการมีสถานะการเปลี่ยนแปลงเป็นสถาบันดังนี้

- 2.1 ผู้กระทำทั้งหลายกระทำระหว่างกันภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ
- 2.2 วิธีการที่ผู้กระทำปฏิบัตินั้นได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างทางสังคม
- 2.3 บรรทัดฐานเกิดขึ้นจากการปรับตัวของ ผู้กระทำต่อคนอื่นจนสร้างเป็นบรรทัดฐาน

ขึ้นมา

2.4 ในขณะที่เดียวกันที่บรรทัดฐานที่สร้างขึ้นมาจากกระทำระหว่างกันแล้วบรรทัดฐานเหล่านั้นถูกจำกัดอยู่ภายใต้แบบแผนวัฒนธรรม

- 2.5 ในทางกลับกันบรรทัดฐานเป็นตัวกำหนดการกระทำระหว่างกัน

ระบบสังคมในชุมชนที่สามารถจะรักษาระบบไว้ได้นั้น จะต้องทำหน้าที่สำคัญอยู่ 4 ประการ คือ

1. ระบบสังคมจะต้องมีวัตถุประสงค์ และดำเนินไปเพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ (Goal attainment) วัตถุประสงค์ของชุมชนมีความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดแห่งสังคม สมาชิกในชุมชนจะอยู่ได้อย่างสงบสุข ทำอย่างไรที่จะถ่ายทอดวัตถุประสงค์ของชุมชนนี้ไปสู่สมาชิกในชุมชนมี การดำเนินการไปสู่เป้าหมายของชุมชนสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่นี้ได้แก่ สถาบันครอบครัว และ สถาบันการศึกษาในชุมชน

2. ระบบสังคมจะต้องมีการปรับตัว (Adaptation) การปรับตัวมีความจำเป็นและสำคัญ มากต่อการมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน การที่สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ และกระทำ ระหว่าง กันนั้น จำเป็นต้องคิดหาเทคนิควิธีต่าง ๆ ที่จะบรรลุประสงค์ของสังคมและเสริมสร้างพลังต่าง ๆ ภายในระบบให้ดีขึ้น สถาบันทางสังคมที่จะช่วยทำหน้าที่นี้อย่างมากได้แก่ สถาบันเศรษฐกิจ

3. ระบบสังคมจะต้องมีการบูรณาการรวมหน่วยหรือการผสมผสานส่วนต่าง ๆ (Integration) การบูรณาการรวมหน่วยมีความสำคัญต่อระบบก็เพราะเป็นการสร้างความเข้าใจ ภายในระบบ เพื่อช่วยการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่จุดหมายของสังคม และเพื่อ ป้องกันภาวะความตึงเครียดที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในระบบ สถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่นี้ได้แก่ สถาบันการเมือง การปกครอง สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

4. ระบบสังคมจะต้องมีการจัดการกับความตึงเครียด (Tension management or Latency) ภายใน ระบบสังคมของชุมชนย่อมจะมีความขัดแย้งหรือความตึงเครียดอยู่เป็นธรรมดา จากบุคคล กลุ่มคน สถาบันหรือชุมชน ระบบสังคมจะต้องมีหน้าที่แก้ไขหรือจัดการกับสิ่งเหล่านั้น เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลในสังคม สถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่ดังกล่าวได้แก่ สถาบันศาสนา และสถาบันศาล หน้าที่ของระบบสังคมตามแนวความคิดของพาร์สันส์ นี้สามารถจะศึกษาและ วิเคราะห์ได้ในระดับต่าง ๆ กันตั้งแต่ระดับของกลุ่มคน องค์กร สถาบัน ชุมชน และประเทศ

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่มีข้อสมมติเกี่ยวกับสังคมว่าภายในชุมชน จะมีส่วนหรือหน่วยหรือระบบย่อย ๆ ทำหน้าที่ต่าง ๆ (Functions) อย่างเป็นระบบเพื่อให้สังคม ดำรงอยู่ได้อย่างมีระเบียบซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของสังคมทั่วไป

1.3 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นสิ่งที่แสดงถึงความแตกต่างของความสามารถของแต่ละชุมชนที่รวมตัวกันของคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นในเมืองหรือในชนบท โดยมีพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนด้วยความเต็มใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ตลอดจนสามารถที่จะช่วยระดมพลังในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเองได้เป็นอย่างดี

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งในประเทศไทย เป็นการเสนอทางออกต่อปัญหาหรือวิกฤตที่เป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศ ที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก “ชุมชนเข้มแข็ง” มาจากแนวคิด “สังคมसानุภาพ” ซึ่งหมายถึงการที่สภาพของสังคมไทยมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นอย่างเป็นองค์รวม คือ ภาครัฐซึ่งมีรัฐอานุภาพ (อำนาจบังคับ) และภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีธนาณุภาพ (อำนาจเงิน) และในส่วนของประชาชน หรือภาคสังคมซึ่งมีพลังอำนาจที่เรียกว่าสังคมसानุภาพ (ประเวศ วะสี, 2536) ในปัจจุบันพบว่าอำนาจภาคประชาชนนั้นมีน้อยลงกว่าภาคอื่น ๆ ปรากฏการณ์เช่นนี้ส่งผลให้สังคมไทยโดยรวมขาดดุลยภาพและเกิดความล่าช้าในการพัฒนา ดังนั้นแนวคิดที่เกื้อหนุนให้ภาคสังคมหรือประชาชนมีความเข้มแข็งขึ้นเพื่อที่จะก่อให้เกิดดุลยภาพทางสังคม ที่เรียกว่า “สังคมसानุภาพ” ขึ้น โดยนัยนี้ก็ต้องพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน ต่อมาได้ขยายเป็นคำอื่น ๆ เช่น ชุมชนเข้มแข็ง ความเป็นชุมชน ประชาคมประชาสังคม เป็นต้น

“สังคมเข้มแข็งหรือประชาสังคม” (Civil society) ยังสามารถอธิบายว่าการแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคมนั้น ต้องให้ความสำคัญกับ “พลังที่สาม” หรือพลังของสังคม ถ้าสังคมโดยรวมมีความเข้มแข็ง นักธุรกิจ นักวิชาชีพ นักศึกษา ปัญญาชนรวมทั้งชาวบ้านสามารถร่วมแรงร่วมใจกันผลักดันสังคม ปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นพื้นฐานก็จะสามารถแก้ไขได้ ทั้งนี้สังคมเข้มแข็งจะเน้นที่ลักษณะที่กระจัดกระจาย (Diffuse) พลังทางสังคมจะมาจากทุกส่วนของสังคม ทุกวิชาชีพทุกระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ ดังนั้น สังคมเข้มแข็งจะมีความแตกต่างจากแนวคิด “ประชาชนเป็นใหญ่” หรือ “อำนาจของประชาชน” ดังกระบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองในอดีต (ธีรยุทธ บุญมี, 2540)

ในบทความเรื่อง “ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย” เสน่ห์ จามริก (2541) ได้มองเหตุปัจจัยแห่งปัญหาอย่างลึกถึงแก่น และได้คิดแก้ไขปัญหาโดยเสนอ 4 ฐานหลัก คือ ฐานเศรษฐกิจ ฐานปัญญา ฐานสภาพสิ่งแวดล้อม และฐานชุมชน ซึ่งล้วนแต่มีปฏิสัมพันธ์และเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะฐานชุมชนเป็นเรื่องของพลังและผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

ในการพัฒนาหรือประกอบการแล้วเฉลี่ยผลโดยแบ่งปันให้สามารถพึ่งตนเองได้ หากฐานชุมชนเข้มแข็งก็จะเป็นพื้นฐานของประเทศที่เข้มแข็งด้วย

พิทยา ว่องกุล (2539) เห็นว่าชุมชนธรรมาภิบาลหรืออำนาจธรรมาภิบาลของชุมชนเป็นหลักคิดที่แก้ไขวิกฤตสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยมองถึงการแก้ปัญหา โครงสร้างเศรษฐกิจให้อยู่ดีกินดีพึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงและความสัมพันธ์แน่นแฟ้นในชุมชน โดยการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนให้เป็นธรรมพึ่งตนเอง และสร้างทุนของชุมชนขึ้นมา ซึ่งจะทำให้ช่วยลดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างมนุษย์ที่ละน้อย ลดช่องว่างการทำลายสภาพแวดล้อมธรรมชาติ สังคมที่เป็นธรรมก็จะบังเกิดขึ้น พร้อมกับการเมืองที่เป็นธรรม เมื่อถึงจุดนั้นสำนึกในธรรมชาติและเป็นมนุษย์จะพัฒนาสู่ระดับสูง

1.3.1 ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง

ประเวศ วะสี (2541, หน้า 65) ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง มีความหมายเช่นเดียวกับความหมายของชุมชน ความเป็นชุมชน ประชาคม ประชาสังคม สังคมเข้มแข็ง กล่าวคือเป็นการที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมการณ์ร่วมกัน หรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่างกันก็ได้ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันในการกระทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน และมีการจัดการที่มีการรวมตัวของกลุ่มคนจนกลายเป็นชุมชนนั้น ก่อให้เกิดพลังในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์สิ่งดีงามทุกอย่าง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพะ มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ (2545, หน้า 3) ได้กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนว่าปัจจัยที่สร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้นั้นต้องพัฒนาคน ชุมชน และสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ การพัฒนาต้องกระทำโดยคนในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้สึกมีปัญหา มีความต้องการในการแก้ปัญหาาร่วมกัน รวมทั้งมีความรัก ความเอื้ออาทรจริงใจต่อกันภายใต้ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น และความต้องการที่แท้จริงของชุมชน จึงจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

อโนชา วิปุลากร (2544, หน้า 27) ได้ให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนไว้ว่าหมายถึง ชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำอะไรได้ด้วยตนเอง สามารถปรับตัวแก้ปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง มีการปรึกษาหารือกัน มีการประชุมร่วมกัน เพื่อร่วมกันคิดแก้ปัญหาหรือกำหนดความต้องการ ทิศทางและเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง มีการแสดงออกถึงความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติภารกิจที่ได้ร่วมกันคิดนั้น ให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ด้วยความรัก ความสามัคคี ความมีระเบียบวินัยไม่มีความขัดแย้งภายในชุมชน รู้เท่าทันต่อสถานการณ์ทาง

สังคม ทั้งภายในสังคมและสังคมภายนอกของตน รวมทั้งมีความสามารถในการเลือกและปรับใช้สิ่งใหม่ ๆ เข้าสู่ชุมชนได้อย่างสอดคล้องเหมาะสม โดยที่ชุมชนยังสามารถรักษาเอกลักษณ์อันดีงามของตนเองเอาไว้ได้

ฐานข้อมูลออนไลน์(United Communication Industry, 2000. pp.2) ได้ให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนว่า หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยมีการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน และตั้งอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในแต่ละชุมชน ซึ่งการดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทางคณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤติสังคมแห่งชาติได้กำหนด องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง ดังนี้

1. บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและสมาชิก
3. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกันและมีความรักท้องถิ่น

รักชุมชน

4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ
5. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
6. มีการเรียนรู้เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
7. มีการจัดกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
8. มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
9. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกัน

ตลอดไป

กล่าวโดยสรุปชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีพลังในการแก้ปัญหาและ/หรือสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามในด้านต่าง ๆ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม เป็นต้น อันนำไปสู่ความผาสุกปรองดองของสมาชิก ตลอดจนความมั่นคงยั่งยืนในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว

1.3.2 ความสำคัญของชุมชนเข้มแข็ง

เนื่องจากชุมชนเข้มแข็งเป็นชุมชนที่สมาชิกมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน เข้ามาร่วมคิดร่วมทำ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันในการปฏิบัติ และมีการจัดการ จึงทำให้ชุมชนมีพลังในการที่จะแก้ปัญหา และ/หรือพัฒนาชุมชนในทุกด้านได้ อาทิ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม จิตใจ สุขภาพ เป็นต้น อีกทั้งยังก่อให้เกิด

23 พ.ย. 2550^{๒๒}

จ. ๖๖๘1124 C.2 สำนักหอสมุด

คุณภาพเชิงอำนาจในสังคม แทนที่อำนาจในการกำหนดทิศทางของสังคมจะเป็นของภาครัฐและภาคเศรษฐกิจเท่านั้น และเป็นพื้นฐาน ของประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้ชุมชนเข้มแข็งจึงเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาไปสู่สถานที่สุดที่ยั่งยืนของมนุษยชาติอย่างแท้จริง (ประเวศ วะสี, 2541. หน้า 20-21)

1.3.3 ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2544. หน้า 13 – 19) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็งไว้ดังนี้

- 1) เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีความตื่นตัวตลอดเวลา มีความสามารถรับรู้ความเป็นไปของโลกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้ที่จำเป็นทางด้านอาชีพ การเมือง การปกครอง ด้วยการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาที่สามารถแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ของชุมชนได้
- 2) เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง ซึ่งประกอบไปด้วยกิจการสำคัญ 4 ประการ คือ มีการวางแผน การจัดกระบวนการ เพื่อเตรียมคน วัสดุ ทุนดำเนินการ การดำเนินการ และการลงมือดำเนินการตามแผน ตลอดจนการเรียนรู้จากการประเมินผลเพื่อรักษาความมั่นคงหรือความเข้มแข็ง และสร้างความก้าวหน้าให้กับชุมชนของตนเอง
- 3) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ คือ สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มีความผูกพัน เสียสละ เพื่อชุมชนมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน
- 4) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ เป็นลักษณะของความสมดุลในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ ประชาชนในชุมชนสามัคคีกัน และอยู่ในสังคมได้โดยไม่ต้องวิตกกังวลเรื่องปัญหาชุมชน

ส่วนชุมชนที่มีความมั่นคงหรืออีกนัยหนึ่งก็คือชุมชนเข้มแข็งนั้น จะมีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ (ชุมพล เสมาชัน, 2547. หน้า 31)

1. การพึ่งตนเอง ได้แก่ ต้องมีความรู้จักตนเอง รู้จักจุดอ่อนและมีการอ้อมรัพยากร
2. มีการพึ่งพากันเองร่วมกันซึ่งสมมุติปัญญาในการแก้ไขปัญหา
3. อยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ซึ่งถึงแม้จะมีหลากหลายแต่ก็ตั้งอยู่บนเป้าหมายเดียวกัน และยังสามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกด้วย
4. มีความสุขทั้งทางกาย ใจ สังคม จิตวิญญาณ Gross Domestic Happiness 8 (GDH8) ซึ่งประกอบไปด้วย

4.1 มีหลักประกันในชีวิต มีปัจจัยสี่และเงินพอเพียงแก่การดำรงชีวิต

4.2 มีอิสระภาพ

4.3 มีกายและจิตใจที่เข้มแข็ง

4.4 มีครอบครัวที่อบอุ่น

4.5 ชุมชนดี

4.6 มีสิ่งแวดล้อมที่ดี

4.7 มีความภาคภูมิใจ

4.8 เข้าถึงธรรมะว่าด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอง

อดุลย์ วังศรีคุณ (2543) ได้รวบรวมคำกล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็งของนักคิดหลายคน ซึ่งมีประเด็นที่เหมือนกัน และแตกต่างกัน ไว้ดังนี้

1. ชุมชนมีความอิสระ กล่าวคือ มีอิสระภาพด้านความคิดและอุดมคติที่ไม่ถูกบังคับควบคุมด้วยกำลังอำนาจใด ๆ
2. ชุมชนรวมตัวกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มิใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตน
3. สมาชิกในชุมชนมีวัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรม มีความเอื้ออาทรต่อกัน และมีการกระทำร่วมกัน
4. ชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning organization) สมาชิกของชุมชนจะต้องเรียนรู้ต่อความเป็นไปของโลก รู้ข่าวสารทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของประเทศ รวมทั้งเพิ่มพูนความรู้ด้านต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น ด้านการอาชีพ ด้านการเมือง การปกครอง เป็นต้น นอกจากนี้ การเรียนรู้จะเป็นไปในลักษณะเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำ
5. เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) การมีจิตวิญญาณของชุมชนจะเห็นได้จากการที่สมาชิกมีความผูกพันภักดีกับชุมชน เสียสละ ทำงานเพื่อชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนห่วงแหนชุมชน มีสิ่งที่สมาชิกยึดเหนี่ยวร่วมกัน
6. เป็นชุมชนที่สามารถจัดการตนเอง แก้ปัญหาของตนเองได้ โดยดำเนินการกิจกรรม 4 ประการ คือ (1) การวางแผน ชุมชนจะต้องมีการวางแผนว่าจะทำอะไร ใครเป็นผู้ทำทำที่ไหนอย่างไร (2) การจัดกระบวน เป็นการเตรียมการเพื่อการดำเนินการตามแผน ซึ่งต้องมีการเตรียมคน เตรียมวัสดุ เตรียมเงิน (3) การลงมือดำเนินการ เป็นการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้จนกว่างานจะเสร็จ (4) การประเมิน

7. เป็นชุมชนที่มีสภาพเป็นปึกแผ่น และมีสันติภาพ สมาชิกของชุมชนมีความรู้สึกผูกพันกัน มีความรักใคร่สามัคคี

8. เป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้และพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง

9. เป็นชุมชนที่มีการเกิดขึ้นของผู้นำตามธรรมชาติ

กล่าวโดยสรุป ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะที่คนในชุมชนพึ่งตนเอง รู้จักจุดอ่อน มีอิสระทางด้านความคิดและอุดมคติ ไม่ถูกบังคับควบคุมด้วยกำลังอำนาจใดๆ ชุมชนรวมตัวกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มีการพึ่งพา เอื้ออาทรกัน ร่วมกันสังขุมภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหา และสมาชิกในชุมชนไวต่อการเรียนรู้ความเป็นไปของโลก

1.3.4 องค์ประกอบ/ปัจจัยทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

การที่ชุมชนจะมีความเข้มแข็งมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ/ปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้มีผู้กล่าวถึงองค์ประกอบ/ปัจจัยของชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งมีทั้งประเด็นที่เหมือนกันและประเด็นที่แตกต่างกัน ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2541, หน้า 14) ได้แบ่งปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งออกเป็น “สภาวะพื้นฐาน” และ “กระบวนการทางสังคมในชุมชน” โดยที่ปัจจัยด้านสภาวะพื้นฐาน ได้แก่ ชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญา ภาวะผู้นำ รูปแบบการทำมาหากิน สภาพแวดล้อมและทรัพยากร ตลอดจนการปกครองตนเอง เป็นต้น ส่วนปัจจัยด้านกระบวนการทางสังคมในชุมชน ได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน การร่วมกันเรียนรู้และแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยกันในชุมชน ลักษณะสัมพันธ์ภาพระหว่างกลุ่มคนฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชน เป็นต้น การแบ่งปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ดังกล่าวข้างต้น นับว่าเป็นการแบ่งที่กว้าง จึงทำให้ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ได้ อย่างค่อนข้างครบถ้วน ดังนั้นการนำเสนอสาระเกี่ยวกับองค์ประกอบ/ปัจจัยของชุมชนเข้มแข็งจึงแบ่งออกเป็นด้านสภาวะพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมในชุมชน (อดุลย์ วังศรีคุณ, 2543)

1) สภาวะพื้นฐาน ประกอบด้วยองค์ประกอบ/ปัจจัย ต่อไปนี้

1.1) ภูมิปัญญาภูมิธรรม มีผู้กล่าวถึงสาระที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้อยู่หลายคน เช่น สีลาภรณ์ นาคกรทรรพ (2539 หน้า 65-66) ได้ชี้ให้เห็นว่าในชุมชนที่เข้มแข็งและสามารถสร้างสรรค์ การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ จะต้องมีความรู้และธรรมะ ปรากฏอยู่ทั้งในตัวผู้นำและสมาชิกของชุมชน ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนในการอยู่ร่วมกันกับคนอื่นในสังคมและธรรมชาติ ภูมิปัญญาที่ผ่านการกลั่นกรองจนตกผลึกและสามารถนำมาปรับใช้กับการดำรงชีวิต ในโลกยุคใหม่นั้น มักจะมีสาระเนื้อหาเป็นหลักธรรมอยู่ในตัว เพราะธรรมะก็เป็นไปเพื่อการดำรงชีวิตของคนร่วมกันอย่างสันติสุข รวมทั้งค่านิยมด้วย และ

ชุมชนจะเข้มแข็งมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับค่านิยมที่สมาชิกในชุมชนยึดถือ เพราะค่านิยมที่สมาชิกในชุมชนยึดถือเป็นปัจจัยที่กำหนดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ ชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องมีค่านิยมที่จะส่งเสริมลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็ง นั่นคือค่านิยมที่มีฐานมาจากศาสนธรรม เช่น พุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม ฯลฯ ซึ่งมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของปัจเจกชนและชุมชน นอกจากนี้ในประเด็นนี้ยังรวมถึงความสามารถในการแสวงหาองค์ความรู้อีกด้วย เนื่องจากองค์ความรู้เป็นสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดการพัฒนา

1.2) จิตสำนึกประชาสังคม (Civic consciousness) หมายถึง ความคิดและการยอมรับ ในเรื่องการรวมตัวกันอย่างอิสระด้วยความรัก ความเอื้ออาทร การยอมรับในความคิดเห็นของกันและกัน ในอันที่จะเรียนรู้กันหรือแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ร่วมกัน การรวมตัวกันในลักษณะนี้เป็นการรวมตัวในลักษณะภาคี (Partnership) มีความสัมพันธ์กันในแนวราบ (Horizontal) ตลอดจนมีความผูกพันทางจิตวิญญาณ

1.3) มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน การที่ชุมชนจะมีความเข้มแข็ง สมาชิกของชุมชนจะต้องมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน รู้และเข้าใจร่วมกันถึงทิศทางข้างหน้าที่จะไปด้วยกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน

1.4) การมีอุดมการณ์ร่วมกัน หมายถึง การมีทัศนคติต่อโลกต่อสังคมต่อชุมชนร่วมกัน

1.5) สมาชิก ผู้นำ องค์การชุมชน สมาชิกมาร่วมกันทำกิจกรรมตามธรรมชาติทั้งทางความคิดการวางแผน การปฏิบัติ และการติดตามผล ผู้นำถือเป็นผู้กุมความอยู่รอดของชุมชน หากผู้นำได้รับการยอมรับ มีบารมี มีความสามัคคี ปฏิบัติดี มีความสามารถและคิดถึงส่วนรวมจริง ๆ ก็จะสามารถนำชุมชนให้ประสบผลสำเร็จเกิดความเข้มแข็งขึ้น เช่น ผู้นำที่สามารถประยุกต์งานราชการกับเป้าหมายเพื่อชาวบ้านได้ และผู้นำทางการที่สามารถประสานทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน นอกจากนี้ ผู้นำ จะต้องเป็นผู้นำตามธรรมชาติ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน มิใช่ ผู้นำที่ถูกกำหนด มาจากภาครัฐ ชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องมีองค์กรและชุมชนและเครือข่ายชุมชนองค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มการรวมตัวซึ่งอาจจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเฉพาะคราว เฉพาะเรื่องหรือต่อเนื่องก็ได้ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ เป็นต้น ส่วนเครือข่ายชุมชน หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการซึ่งเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มเข้าด้วยกัน เครือข่ายจะเป็นสิ่งที่ช่วยรวมพลังแห่งจิตสำนึกของสมาชิกให้รวมกันเป็นพลังอำนาจ

1.6) ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง (แบบยังชีพ) เป็นปัจจัยแห่งความเข้มแข็งของชุมชนนั้น จะมีรูปแบบการผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเองเป็นหลัก เป็นการผลิตตามสภาพของตนเอง คือ เน้นปัจจัยการผลิตในชุมชน ทั้งแรงงาน วัตถุดิบ ความรู้ และเทคโนโลยีของตนเอง ส่วนในด้านการบริโภค ชุมชนเน้นการบริโภคสิ่งที่ผลิตหรือหาได้ในชุมชน สำหรับการสะสม และการกระจายส่วนเกินที่ชุมชนผลิตเพื่อสนองตอบการยังชีพของตนเองเป็นหลัก มีผลให้ชุมชนไม่ต้องผลิตส่วนเกินจำนวนมาก เพื่อไปตอบสนองต่อส่วนอื่น ๆ แบบเดียวกับการผลิตเพื่อขาย ส่วนเกินจากการบริโภคก็จะกระจายแบ่งปันไปยังญาติมิตร ทำบุญให้ทาน และการชำระภาษีค่าธรรมเนียมต่าง ๆ แก่รัฐ เจ้านาย ผู้อุปถัมภ์ ฯลฯ

2) กระบวนการทางสังคมในชุมชน ประกอบด้วยองค์ประกอบปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งดังนี้

2.1) กระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงหรือการบุกรุกจากภายนอก การเรียนรู้จากการกระทำร่วมกัน (Interactive learning through action) ทำให้งานยาก ๆ หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสำเร็จได้ เนื่องจากการเรียนรู้ในที่นี้ หมายถึง กระบวนการศึกษาเรียนรู้ของคนในชุมชน ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ การตั้งคำถาม และการหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

2.2) การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน การที่ชุมชนจะเข้มแข็งได้ สมาชิกของชุมชน จะต้องมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความสมานฉันท์

2.3) สัมพันธภาพของสมาชิกในชุมชน จะต้องอยู่ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์ในแนวราบหรือแนวนอน อันจะเป็นเงื่อนไขให้เกิดความร่วมมือและเกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิก ทั้งหมดได้อย่างกว้างขวาง อีกทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลได้เรียนรู้และแสดงศักยภาพอย่างมีอิสระ ซึ่งเป็นปัจจัยหนุนให้เกิดความรักความสามัคคีก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน

2.4) การจัดการ การที่ชุมชนจะเข้มแข็งได้จะต้องมีเรื่องของการจัดการ อาทิ การสร้างประชาสังคมจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ดี การจัดการที่ดีนี้ต้องดีทั้งองค์กร ระบบ และประสิทธิภาพของทั้งคนและองค์กร การจัดการที่ดีจะต้องมีการกระจายบทบาทภาระหน้าที่ความรับผิดชอบในด้านต่าง ๆ ให้แก่สมาชิก รวมทั้งมีการกำหนดสิทธิ กติกา และวินัยของการอยู่ร่วมกันของชุมชนด้วย หากปราศจากการจัดการแล้ว องค์กรชุมชนจะมีลักษณะที่หลวม คล้ายสมาคมของคนที่มีอุดมการณ์ร่วมกันเท่านั้น แต่ไม่สามารถผลักดันให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาหรือแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

นอกจากนี้ อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามพิทยาพงศ์ (2540) ได้วิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง มี 7 ประการ คือ

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวนอน หมายถึง สัมพันธภาพทางอำนาจในชุมชนที่เท่าเทียมกัน อำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรหรือโอกาสในชุมชนไม่แตกต่างกัน เงื่อนไขนี้เป็นปัจจัยให้เกิดความรัก ความสามัคคี ก่อให้เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง
2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ การผลิต การบริโภค การสะสมและกระจายส่วนเกิน ประชาชนมีสิทธิและอำนาจในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากร มีรูปแบบการผลิตที่ตอบสนองความต้องการของตนเป็นหลัก และเชื่อมโยงกับระบบนิเวศน์ การบริโภคเน้น การพออยู่พอกิน ไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่สะสมมาก หากมีการกระจายส่วนเกินสู่ญาติมิตรและสังคม ในรูปการแบ่งปัน ทำบุญ ชำระภาษี
3. ค่านิยมจากศาสนาธรรม หรืออุดมการณ์ในการใช้ชีวิต ความเชื่อในเรื่องกรรม การเคารพอบน้อมต่อธรรมชาติในฐานะเป็นจิตวิญญาณ เชื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ
4. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต กระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น การสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมจากครอบครัว วัด สถานประกอบการโดยการสังเกต ฟัง ถาม ทดลองทำ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นการเรียนรู้ที่นำมาปฏิบัติจริง
5. กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนเกิดขึ้นได้หลายเงื่อนไข เช่น การประพัตดินในกรอบของศีลธรรม การเป็นผู้ต่อสู้เพื่อชุมชน หรือเป็นผู้ทรงคุณความรู้ ชุมชนที่มีโครงสร้างทางสังคมในแนวนอนจะเกิดกลุ่มผู้นำธรรมชาติอย่างหลากหลายตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น และ มีการทำงานในรูปการปรึกษาหารือ แสวงหาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา
6. ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น สิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรมคือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนระบบความมั่นคงและสวัสดิการชุมชน สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง มีกฎเกณฑ์แบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกัน ชุมชนมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น จะมีพลังสามารถจัดการแก้ไขปัญหาได้ดี
7. กลไกที่เชื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นสถานที่พบปะของชุมชนในวิถีชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ หรือกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อรูปแบบต่าง ๆ ล้วนเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปรึกษาหารือกัน อันจะนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนได้รวดเร็วทันเหตุการณ์

องค์ประกอบ/ปัจจัยของชุมชนเข้มแข็งที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งสภาวะพื้นฐาน และกระบวนการทางสังคมในชุมชน เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และพัฒนาโดยไม่แยกออกจากองค์ประกอบอื่น ๆ ได้อย่างชัดเจน แต่องค์ประกอบเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กันในลักษณะองค์รวม (Holistic) กล่าวคือในกระบวนการ เรียนรู้ต้องอาศัยองค์ความรู้ และมีเรื่องของการจัดการด้วย ในขณะที่การจัดการก็ทำให้เกิดการเรียนรู้และยกระดับสติปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ สีสลาภรณ์ นาครทรรพ (2539) และกระบวนการเรียนรู้ได้รับการยอมรับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดเนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ เป็นเรื่องของความคิดและปัญญาที่สอดแทรกอยู่ในทุกองค์ประกอบ/ปัจจัยของชุมชนเข้มแข็ง และประสานองค์ประกอบต่าง ๆ เข้าด้วยกันในลักษณะที่เรียกว่า บูรณาการ

1.3.5 กระบวนการเกิดขึ้นของชุมชนเข้มแข็ง

ธีรยุทธ บุญมี (2536. หน้า 193) กล่าวว่ากระบวนการเกิดชุมชนเข้มแข็ง มี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การเกิดจิตสำนึก ขั้นที่ 2 การเกิดกลุ่มองค์กรทางเศรษฐกิจสังคมต่าง ๆ ที่มีจิตสำนึกในการดูแลผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ขั้นที่ 3 การก่อรูปของอุดมการณ์ร่วมของอุดมการณ์สังคมและกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ และเสนอว่า สังคมไทยในปัจจุบันกำลังอยู่ในขั้นที่ 3 ส่วน อุทัย ดุลยเกษม และ เอนก นาคะบุตร (2541. หน้า 15-17) เห็นว่ากระบวนการเกิดของชุมชนเข้มแข็ง หรือประชาสังคม มี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. เกิดความรู้สึกตระหนักในปัญหาาร่วมกัน มีตัวกระตุ้นให้ตระหนักในปัญหา เริ่มมีการพูดคุยกัน ทำงานร่วมกัน เป็นเวทีแนวนอน มีความเข้าใจกัน มีความรู้สึกที่ต้องแก้ปัญหา มีการพูดคุยกัน วิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน เริ่มเรียนรู้จากของจริงจนกระทั่งมองเห็นปัญหาาร่วมกัน เป็นขั้นที่เรียกว่า อยู่ในขั้นก่อรูปของประชาสังคม

2. ขั้นสร้างกลุ่ม จะเริ่มกลุ่มเล็ก ๆ ที่ค่อย ๆ ทำงานร่วมกัน ทำให้เกิดเวทีที่คนเรียนรู้ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน เป็นเวทีแนวนอน มีความเข้าใจกัน มีความรู้สึกที่ว่าแก้ปัญหาได้ด้วยตัวเอง ได้กระบวนการ เกิดความเชื่อมั่นในกลุ่มกิจกรรม และเห็นว่าการร่วมคิดร่วมทำก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันในกลุ่มคนเล็ก ๆ นี้

3. ขั้นปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ใหม่เป็นแนวนอน

4. ขั้นขยายเครือข่าย

จากกระบวนการดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่ามีความสอดคล้องกัน โดยเริ่มจากขั้นการเกิดจิตสำนึกหลัก จากนั้นจึงขยายไปสู่รูปธรรม แล้วค่อย ๆ พัฒนาเป็นอุดมการณ์ที่มั่นคง

อย่างไรก็ตามก็ได้มีการตั้งข้อสังเกตในประเด็นนี้ 2 ประการ คือ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2540. หน้า 65-66)

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมักไม่มีลักษณะพัฒนาการเชิงเส้นตรง แต่มีลักษณะที่เป็น “ตรรกะแบบคลุมเครือ” คือ ไม่สามารถระบุได้ว่าอะไรเกิดก่อนหลัง จิตสำนึกอาจเกิดก่อน และเป็นเหตุให้เกิดองค์กรประชาสังคม หรือจิตสำนึกสังคม อาจเป็นผล คือ เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นองค์กรแบบหลวม ๆ แล้วสมาชิกขององค์กรเกิดกระบวนการเรียนรู้ แล้วพัฒนาจิตสำนึกทางสังคมขึ้น และตัวจิตสำนึกสังคมที่ธีรยุทธ บุญมี กล่าวไว้ก็อาจไม่ใช่มีจิตสำนึก แบบเดียว แต่อาจเปลี่ยนแปลงไปได้หลายรูปการณ์ นอกจากนั้นการนำเสนอเป็นขั้นตอนแบบพัฒนาการเชิงเส้นตรงทำให้เกิดความรู้สึกว่าพัฒนาการไปสู่ขั้นตอนท้าย ๆ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งพัฒนาการดังกล่าวอาจเกิดขึ้นก็ได้ ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยและบริบททางสังคม การเมือง และประวัติศาสตร์ของพัฒนาการนั้น ๆ

2. การนำเสนอทิศทางการเปลี่ยนแปลงในลักษณะแนวโน้มที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ ดังกล่าวนี้ ให้ความรู้สึกที่ลดความสำคัญของผู้กระทำทางสังคม (Social actor) หรือผู้ปฏิบัติกิจกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งข้อเสนอเช่นนี้ให้ความรู้สึกที่ขัดแย้งกับจิตสำนึกแบบประชาสังคมที่เน้นความริเริ่ม และศักยภาพของปัจเจกบุคคลในฐานะ “พลเมือง” ที่เป็นผู้กระทำทางสังคม

1.3.6 แนวทางทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนเข้มแข็งมีความสำคัญต่อการพัฒนาคนและสังคมให้ไปสู่ความยั่งยืน การทำให้ชุมชนเข้มแข็งจึงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการ มีผู้เสนอแนวทางทำให้ชุมชนเข้มแข็งไว้ทั้งแนวกว้างแนวลดหลุทธ์ที่เป็นดำเนินการกับองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง และ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

- 1) แนวทางทำให้ชุมชนเข้มแข็งในแนวกว้าง ประเวศ วะสี (2541 หน้า 40-46) ได้กล่าวถึง แนวทางสนับสนุนประชาคมไว้ 10 ประการ ดังนี้ 1) ขับเคลื่อนนโยบายและกระแสสังคม 2) สำรวจฝั่งชุมชนและเครือข่าย 3) ส่งเสริมการขยายตัวของเครือข่ายชุมชน 4) สร้างศูนย์บริการเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว (One-Stop-Service) 5) เชื่อมต่อการค้าขาย 6) ส่งเสริมการใช้สื่อเพื่อพัฒนา 7) ปรับวิถีงบประมาณ 8) ออกกฎหมายเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน 9) ฝึกอบรมทักษะการสร้างความเป็นชุมชน 10) การวิจัยและเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน

2) สำหรับกลยุทธ์ที่ดำเนินการกับองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง มีกลยุทธ์สำคัญของการพัฒนาองค์กรชุมชน มีดังนี้ 1) กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและพัฒนากิจกรรม 2) กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาโครงสร้างองค์กร 3) กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรบุคคล 4) กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรวัสดุ (กาญจนา แก้วเทพ, 2540 หน้า 30-44)

3) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ชุมชนที่มีการรวมกลุ่มเป็นองค์กร มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน มีการเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน จนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน จะมีพลังที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำนองเดียวกัน สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540. หน้า 113) ได้กล่าวว่า

“การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่ริเริ่มขึ้นใหม่ โดย การศึกษาเรียนรู้ปัญหาชาวบ้าน แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้คิดค้นกิจกรรมแก้ปัญหา การวางแผนกิจกรรมแก้ปัญหา การรวมกลุ่มปฏิบัติร่วมกัน” และเดวิท แมทิวส์ (2540. หน้า 15) ที่กล่าวว่า

“แนวทางการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน โดยอาศัย 4 ยุทธศาสตร์ คือ การกำหนดประเด็นปัญหา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนการสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจ พิเคราะห์ การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ”

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด (พ.ศ. 2540 – 2544)

(คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.) ได้กำหนดแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของคนในครอบครัวและชุมชน โดย

1. พัฒนากระบวนการเรียนรู้ของคนในครอบครัวและชุมชน โดย
  - 1.1 ปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน
  - 1.2 ส่งเสริมการใช้สื่อสารมวลชนให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาศักยภาพของ

ครอบครัวและชุมชน

2. ส่งเสริมการรวมตัวของชุมชน โดย
  - 2.1 สนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชนในทุกรูปแบบ
  - 2.2 ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายชุมชนอย่างกว้างขวาง

3. สร้างหลักประกันทางเศรษฐกิจแก่ครอบครัวและชุมชน โดย

3.1 พัฒนาทักษะและโอกาสทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชน

3.2 ส่งเสริมให้ธุรกิจเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชนและ

ชีวิตครอบครัว

4. สร้างหลักประกันความมั่นคงทางสังคมแก่ครอบครัวและชุมชน โดย

4.1 จัดและพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมที่มีคุณภาพอย่างกว้างขวางและชุมชน

4.2 ส่งเสริมบทบาทของครอบครัวและชุมชนในการบริการสังคม

5. ปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาครอบครัวและชุมชน

5.1 ปรับปรุงระบบราชการให้สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของสถาบันครอบครัว

และชุมชน

5.2 ส่งเสริมให้องค์กรทางสังคมทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้น

เมื่อพิจารณาโดยรวมในเรื่องแนวทางทำให้ชุมชนเข้มแข็งที่ได้มีผู้กล่าวถึงข้างต้นพบว่ามีข้อเสนอที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน อันเป็นแนวทางที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้โดยที่กระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน มี 4 ขั้นตอน คือ 1) กำหนดปัญหา 2) แสวงหาทางเลือก 3) ดำเนินกิจกรรม 4) การประเมินผล การดำเนินการทุกขั้นตอนดังกล่าว สมาชิกในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปของ เดวิท แมทิวส์ (2540) ที่ว่า “การทำให้ชุมชนเข้มแข็งคือ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน”

1.3.7 เครื่องชี้วัดชุมชนเข้มแข็ง

การดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเข้มแข็งย่อมมีความจำเป็นที่สำคัญประการหนึ่งคือการทราบว่าเครื่องชี้วัดชุมชนเข้มแข็งมีสาระอย่างไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางที่จะทำให้ทราบว่าชุมชนใด บ้างมีความเข้มแข็ง รวมถึงจะพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งได้อย่างไร

สีลาภรณ์ นาคทรรพ (2539, หน้า 244-261) ได้ทำการสังเคราะห์สาระเกี่ยวกับองค์ประกอบขององค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง แล้วเสนอกรอบสำหรับเครื่องชี้วัด โดยแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อหลัก นอกจากนี้ยังมีผู้กล่าวถึงลักษณะ องค์ประกอบปัจจัยของชุมชนเข้มแข็ง ตลอดจนผลที่เกิดขึ้นในชุมชน งานหลาย ๆ ชิ้นดังกล่าวข้างต้น สามารถนำมาสังเคราะห์และสรุปเป็นประเด็นสำคัญที่จะเป็นเครื่องชี้วัดชุมชนเข้มแข็ง ได้ดังนี้

1. เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า และระบบความคิด

1.1 ความคิดและพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน

1.1.1 ทศนคติหรือความคิดเห็นของสมาชิกเกี่ยวกับความเชื่อ คุณค่า

พิธีกรรมต่าง ๆ

1.1.2 พฤติกรรมของสมาชิกในการถือปฏิบัติตามพิธีกรรมความเชื่อเหล่านั้น

โดยอาจพิจารณาจำนวนสมาชิกที่มีพฤติกรรมดังกล่าว

1.1.3 ความผูกพันภักดีต่อชุมชนของสมาชิก

1.1.4 การเสียสละทำงานเพื่อชุมชน

1.1.5 มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน

2. เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับลักษณะของชุมชน

2.1 ความเป็นอิสระของชุมชน

2.1.1 มีอิสระด้านความคิดและอุดมการณ์

2.2 ชุมชนรวมตัวกันทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

2.3 ชุมชนเกิดผู้นำตามธรรมชาติ

3. เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับการจัดการชุมชน

3.1 วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม

3.1.1 กลุ่มสนใจ

3.1.2 กลุ่มศึกษาเรียนรู้

3.1.3 กลุ่มกิจกรรม

3.2 กฎกติกา ระเบียบ เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก

3.2.1 มีกฎ ระเบียบ กติกา

3.2.2 กระบวนการออกกฎ ระเบียบ กติกา

3.2.3 การปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ กติกา

3.3 กิจกรรมของชุมชน

3.3.1 ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

3.3.2 ด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี

3.4 การจัดการทรัพยากรของชุมชน

3.4.1 กิจกรรมที่จัด

3.4.2 จำนวนกิจกรรม

3.5 กระบวนการจัดการที่มีการจัดการเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน โดยมี 4 ขั้นตอนคือ

3.5.1 การวางแผน

3.5.2 การจัดกระบวนการ

3.5.3 การลงมือดำเนินการ

3.5.4 การประเมิน

4. เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของชุมชน

4.1 การศึกษาดูงาน

4.1.1 จำนวนครั้งของการศึกษาดูงาน

4.1.2 คุณภาพของการศึกษาดูงาน

4.1.3 จำนวนผู้เข้าร่วม

4.1.4 การปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมดูงานหลักจากได้

ไปดูงานแล้ว

4.2 เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4.2.1 จำนวนครั้งของการจัดเวที

4.2.2 ประเภทของเวทีที่จัด

4.2.3 จำนวนผู้เข้าร่วม

4.2.4 คุณภาพของกระบวนการวิเคราะห์

4.3 การขยายเครือข่ายการเรียนรู้และความร่วมมือ

4.3.1 จำนวนสมาชิกและอัตราเพิ่ม

4.3.2 จำนวนองค์กรที่เกี่ยวข้อง

4.3.3 ความหลากหลายของประเภทของงานและกิจกรรม

4.3.4 การได้รับการยอมรับจากองค์กรภายนอก

5. เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับผลกระทบจากการดำเนินงานของชุมชน

5.1 ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

5.1.1 จำนวนและขนาดของกองทุน

5.1.2 ความสม่ำเสมอในการอบรม

5.1.3 อัตราการเติบโตของกองทุน

5.1.4 ประเภทของกิจกรรมที่ใช้เงินหรือทรัพยากรจากกองทุน

- 5.1.5 ประเภทของกองทุน
- 5.1.6 จำนวนหนี้สินของครัวเรือนและชุมชน
- 5.1.7 รายได้ของครัวเรือนและชุมชน
- 5.1.8 ช่องว่างรายได้ของคนจนและคนรวย
- 5.1.9 จำนวนแรงงานที่ย้ายเข้าย้ายออก
- 5.1.10 ความหลากหลายของทางเลือกประกอบอาชีพ
- 5.1.11 ผลการดำเนินงานของกลุ่มโดยจากกำไรหรือขาดทุน
- 5.1.12 พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ

5.2 ด้านสังคมวัฒนธรรม

- 5.2.1 สัดส่วนจำนวนครัวเรือนที่สมาชิกย้ายออก
- 5.2.2 สัดส่วนจำนวนครัวเรือนที่สมาชิกย้ายเข้า
- 5.2.3 จำนวนผู้ได้รับสวัสดิการจากชุมชน
- 5.2.4 อัตราอาชญากรรมและยาเสพติด
- 5.2.5 การปรับใช้และสืบทอดภูมิปัญญาและความรู้พื้นบ้าน
- 5.2.6 การอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 5.2.7 อัตราเพิ่ม/ลดของคนที่สนใจบวชเรียนและหรือปฏิบัติธรรมตาม

ศาสนา

5.3 ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- 5.3.1 อัตราของพื้นที่ป่า
- 5.3.2 สภาพแหล่งน้ำสาธารณะ
- 5.3.3 สภาพของดิน
- 5.3.4 สภาพมลภาวะ
- 5.3.5 สิทธิในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

5.4 ด้านของการศึกษา

- 5.4.1 มีการศึกษาที่เหมาะสมกับชุมชนในลักษณะหลักสูตรท้องถิ่น
- 5.4.2 ชุมชนมีส่วนร่วมทางการศึกษา

6. เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับบุคคล ได้แก่ ผู้นำ ปราชญ์ หรือภูมิปัญญาในชุมชนโดยพิจารณาจาก

6.1 จำนวนผู้นำ

6.2 ความรู้และทักษะของผู้นำ

6.3 กิจกรรมที่ดำเนินการและการเผยแพร่

สรุปได้ว่าการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ดึงความรู้ที่มีอยู่อันเป็นภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ชุมชนมาใช้ในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ดังนั้นหากจะเพิ่มขีดความสามารถขององค์กรท้องถิ่นก็ต้องพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกองค์กร เปิดโอกาสให้สมาชิกในองค์กรมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ดึงความรู้ที่มีอยู่อันเป็นภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ชุมชน มาใช้ในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาด้วย

1.4 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

1.4.1 ความหมายของการเรียนรู้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2538. หน้า 12) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการที่จะให้คนเรียนรู้เพื่อที่จะเรียนต่อไปได้ สามารถจัดระเบียบความคิดและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้

สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2539. หน้า 66) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า หมายถึง กระบวนการศึกษาเรียนรู้ในเรื่องการคิดวิเคราะห์ การตั้งคำถาม และการหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาสาเหตุ และแนวทาง แก้ไขปัญหาต่าง ๆ

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2540) ให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การพิจารณาถึงสถานการณ์ของบ้านเมืองทั้งในด้านประวัติศาสตร์ สิ่งดำรงอยู่ในปัจจุบัน รวมถึงการพิจารณาข้อบกพร่องที่ผ่านมา เพื่อกำหนดทิศทาง เข้มมุ่ง วิธีการ และนำไปปฏิบัติจริง พิจารณาผลที่เกิดขึ้น ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ใหม่

จากความหมายของการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ สามารถพิจารณาได้ว่า ความหมายของทั้งสองคำมีความใกล้เคียงกันมาก กล่าวคือ การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเกิดจากประสบการณ์ ส่วนกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ลำดับขั้นตอนที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม จะเห็นได้ว่า หากจะแยกแยะความหมายแล้ว การเรียนรู้อาจจะเน้นไปที่ผลซึ่ง บลูม (Bloom, 1971 อ้างใน วิมลลักษณ์ ชูชาติ, 2540) ได้กล่าวว่า

ผลของกระบวนการเรียนรู้ที่มีต่อผู้เรียนทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ พิจารณาได้จากการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมด้านความรู้ด้านความรู้สึก และด้านการกระทำ ส่วนกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ขั้นตอนที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้

1.4.2 ความสำคัญของการเรียนรู้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ม.ป.ป. หน้า 7-19) กล่าวว่า การเรียนรู้ เป็นหัวใจหรือเป็นแกนกลางของกระบวนการสำคัญ 3 กระบวนการ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของ ชาวบ้านและชุมชน อันทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถยืนหยัดอยู่ในกระแสของการ พัฒนายุคโลกาภิวัตน์ได้ กระบวนการดังกล่าวมีดังนี้ คือ 1) กระบวนการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อ การพัฒนา 2) กระบวนการพัฒนากลไกทางสังคมวัฒนธรรม และ 3) กระบวนการสร้างสรรค์ สถาบันของชุมชน

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ม.ป.ป.) ได้กำหนดให้มีการ ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นแนวทางหลักประการหนึ่งในการพัฒนา ศักยภาพของ คนไทยทุกคน พร้อมกันนี้ได้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการ เรียนรู้ของชุมชน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบท เพื่อยกระดับคุณภาพ ชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึง นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงแนวทางประการหนึ่งในการปรับปรุง ระบบการบริหารจัดการศึกษาและฝึกอบรมให้มีประสิทธิภาพที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการ เรียนรู้ไว้ว่าสนับสนุนการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาทุกระดับให้มีความคล่องตัว และเปิด โอกาสให้ครอบครัว ชุมชนท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในกระบวนการคิดและการปฏิบัติที่ทุกฝ่ายเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันทำงานด้วยกัน และติดตาม ประเมินผลร่วมกัน พร้อม ๆ กับการผ่อนคลายนโยบายระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ

เสรี พงศ์พิศ และคณะ (2538. หน้า 23) ได้อ้างถึงความเห็นของผู้เชี่ยวชาญได้ชี้ให้เห็น ความสำคัญของการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 การศึกษาไม่ได้แปลว่า การไปโรงเรียนเพียงอย่างเดียว แต่การศึกษาจะเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต การเรียนรู้ยุคใหม่จะไม่จำกัดอยู่เฉพาะในห้องเรียนอีก ต่อไป การเรียนรู้จะโยงอยู่กับการปฏิบัติในชีวิตจริง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541. หน้า 107-108) ได้กล่าวถึง แนวทางในการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่แสดงให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้ว่า "เรา ต้อง สอนทุกคนให้พร้อมที่จะฉกฉวยโอกาสที่จะเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อเป็นการเพิ่มพูนทั้งความรู้ ทักษะและเจตคติของตน ตลอดจนรู้จักปรับตนไปตามกระแสต่าง ๆ ในโลกที่ย่างยากซับซ้อน และ ผันแปรอยู่ตลอดเวลา" และการที่จะจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ ต้องอาศัยการเรียนรู้ 4

แบบ ซึ่งเรียกว่า "เสาหลักแห่งองค์ความรู้" ประกอบด้วย 1) การเรียนรู้เพื่อรู้ 2) การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง 3) การเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกัน และ 4) การเรียนรู้เพื่อชีวิต

กล่าวโดยสรุปกระบวนการเรียนรู้เป็นปัจจัยที่ทำให้มนุษย์เกิดปัญญาในการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพ การเรียนรู้มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. การเรียนรู้ คือ การกระทำ (Learning is action)
2. การเรียนรู้เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล (Learning is individual)
3. การเรียนรู้มีอิทธิพลจากบุคคลอื่น (Learning is influence by other people)
4. การเรียนรู้ คือ การตอบสนองต่อสิ่งเร้า (Learning is a response to stimuli)
5. การเรียนรู้มีอยู่ตลอดชีวิต (Learning is lifelong)

กระบวนการเรียนรู้เป็นปัจจัยหรือองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งของการก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2539, หน้า 11-12) ได้กำหนดกระบวนการเรียนรู้ไว้ 2 ประเภท คือ 1) กระบวนการเรียนรู้ตามระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นการจัดโดยสถานศึกษา อาศัยระบบชั้นเรียนเป็นหลัก มีหลักสูตรกำหนดไว้ตามระดับและประเภทการศึกษา เพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร 2) กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต เป็นการเรียนรู้จากแหล่งความรู้และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคลทั้งที่มีอยู่เอง และที่มนุษย์ตั้งใจสร้างขึ้น ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนก็คือ กระบวนการเรียนรู้ทั้งสองประเภทนี้

1.4.3 ความหมายและความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต

กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตเป็นลำดับขั้นตอนที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเกิดจากประสบการณ์ภายใต้สภาวะแวดล้อมในวิถีชีวิต

สีลาภรณ์ นาคทรพรพ (2538, หน้า 40) เห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนซึ่งเป็นปัจจัย ที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนนั้น มีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตตามที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งหมายถึงลำดับขั้นตอนที่สมาชิกในชุมชนเข้ามารวมกลุ่มคิดวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ วิเคราะห์ทางเลือกของการแก้ปัญหาและการสรุปบทเรียน อันก่อให้เกิดการยกระดับสติปัญญาในการแก้ปัญหาของชุมชนให้สูงขึ้น

เสรี พงศ์พิศ และคณะ (2538. หน้า 17) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของประชาชนเป็น จุดเด่นของการพัฒนาชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมและมีบทบาทในการกำหนด แผนงานโครงการและ วิธีการดำเนินงาน ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มตามธรรมชาติ และสร้าง เครือข่ายเกิดเป็นขบวนการประชาชน และรวมตัวกันหาทางเลือกและทางออกเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ของตนเอง

สีลาภรณ์ นาคทรพรพ (2539. หน้า 253) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน นับเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ เนื่องจากเป็นการยกระดับความสามารถในการคิด วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุหาทางเลือกของการแก้ปัญหา การตัดสินใจเลือกทางเลือกในการแก้ปัญหา และสรุปทบทวน เพื่อยกระดับสติปัญญาให้สูงขึ้น

ประเวศ วะสี (2538. หน้า 38) กล่าวว่า ถ้าปราศจากการเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540. หน้า 23-24) ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนจะดำรงลักษณะความเข้มแข็งไว้ให้มากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของ กระบวนการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน โดยที่การศึกษาในที่นี้ไม่ได้หมายถึง การเรียนรู้หนังสือหรือ การศึกษาในสถาบัน แต่หมายถึง การเรียนรู้ของบุคคลในลักษณะกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

นอกจากนี้ อมรวิรัช นาคทรพรพ (2541. หน้า 5) ได้กล่าวถึงการดำเนินการใน การปฏิรูปการศึกษา เพื่อแก้ปัญหาของประเทศ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของกระบวนการ เรียนรู้ในชุมชน โดยกล่าวว่า ต้องส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ส่งเสริมความเข้มแข็งทางปัญญา และรวมพลังในชุมชน เพื่อการเรียนรู้และแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ และสังคมร่วมกัน ซึ่งจะประสาน สอดคล้องไปกับการปฏิรูปการเมืองที่กระจายอำนาจการตัดสินใจลงไปสู่ท้องถิ่น

จากสาระเกี่ยวกับความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตที่ศึกษากล่าวไว้ โดยสังเขปข้างต้น จะเห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดระดับความ เข้มแข็งของชุมชน ในชุมชนที่เข้มแข็งจะมีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนอย่าง เข้มข้นและต่อเนื่องเป็นการเข้าไปกระตุ้น พื้นฟู และยกระดับ องค์ประกอบที่สำคัญของความเป็น ชุมชนที่เข้มแข็ง ทำให้ชุมชนสามารถจัดการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และอื่น ๆ ได้

1.4.4 ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต

การที่กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถแก้ไขปัญหาที่ยุ่งยากสลับซับซ้อนและหลากหลายได้ จึงเป็นที่น่าสนใจว่า กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตมีลักษณะอย่างไร

ลีลาภรณ์ นาคกรทรรพ (2539. หน้า 61-64) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอันเป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตไว้ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่มการเรียนรู้ของแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาและข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน และแม้ว่าสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชนอาจจะไม่ตระหนัก แต่แท้ที่จริงแล้วกระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่มาเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่มีหลายเรื่องที่อาจเรียนรู้ได้จากการระดมสมอง ทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ เนื่องจากคนที่มาเรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน จึงยอมเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดเกี่ยวกับปัญหาของตนเองและ ชุมชนได้มีประสบการณ์ของการทดลองทางเลือกการแก้ปัญหาต่าง ๆ มาแล้วในชีวิตจริง การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชน จึงเป็นการนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกันเพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

2. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้ว สมาชิกก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งอาจเป็นการกระทำของบุคคลากรหรือของกลุ่มก็ได้ แล้วแต่กรณีว่าประเด็นปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ต้องการพลังของกลุ่มหรือไม่ เมื่อได้ทดลองทำตามแนวทางที่ได้ตกลงไว้ในกลุ่มแล้ว ได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้น ก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่ม เพื่อหาทางแก้ต่อไปอีก กระบวนการคิด-ทำ- ทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่ม เพื่อหาทางแก้ต่อไปอีก กระบวนการคิด-ทำ- ทบทวนวิเคราะห์-ทำ จึงหมุนวนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชน

3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิต (Problem oriented) และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถ

ช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นหาทางเรียนรู้เพิ่มเติม เพื่อพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงยังมีความหมายในอีกนัยหนึ่ง คือ การเรียนรู้ เช่นนี้เป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่ผู้เรียนรู้อยู่แล้วการทำความเข้าใจในสิ่ง/สถานการณ์ที่ผู้เรียนรู้จักอยู่แล้วย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องนั้น ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการที่ผู้เรียนรู้จากสิ่งที่ไกลตัวหรือไม่รู้จัก

4. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้งความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กับเป็นเครือข่ายนี้ คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและ/หรือทรัพยากรระหว่างกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกันสม่ำเสมอ แต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจเครือข่ายจึงมีลักษณะค่อนข้างหลวม จุดจกรวมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย มักจะได้แก่การมีแนวคิดคล้ายกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายในแต่ละหลาย ๆ แห่ง ที่มีวัตถุประสงค์ หรือกิจกรรม ที่คล้ายคลึงกัน ร่วมกัน หรือเชื่อมโยงกัน อาทิ เครือข่ายลุ่มน้ำในภาคเหนือ เครือข่าย เกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายออมทรัพย์ เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน เป็นต้น องค์การชุมชนที่รวมอยู่ในเครือข่ายเหล่านี้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และติดต่อสื่อสารถึงกันเป็นระยะ ๆ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมิใช่การเรียนรู้ของปัจเจกชนเท่านั้น หากแต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันหลายๆ คนที่มาทำกิจกรรมร่วมกัน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540. หน้า 45-48) ได้กล่าวถึงลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้านสรุปได้ว่า

1. เรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูกในบรรพกาล มนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูกประสบการณ์ของการลองผิดลองถูกมนุษย์จะสะสมความรู้ ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดให้ลูกหลาน นาน ๆ เข้าก็กลายเป็นจารีตธรรมเนียมประเพณี หรือ ข้อห้ามในวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ ไป มนุษย์ก็สั่งสมภูมิปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้นและมีความเสี่ยงน้อยลง

2. มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือทำจริงในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริงการเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป กลายเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

3. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ และการสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral tradition) และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literary tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านจะนิยมสองวิธีแรก ในกรณีที่เป็นศิลป/วิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์

4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเข้าใจในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรม จรรยาของกลุ่มชนแนวปฏิบัติ และความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล

5. ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน คือ วัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์ แห่งชีวิตให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คน ในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า

6. การแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ระหว่างกลุ่มชนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกินรวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามา ผสมผสานกันบ้าง ชัดแย้งกันบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวางทั้งในด้านสาระรูปแบบและวิธีการ

7. การสืบทอดทางวัฒนธรรม (Cultural reproduction) ในการ แก้ปัญหาได้มี ความพยายามเลือกสรรเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง

8. ครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่เขาสังเกตและจดจำอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเมื่อสามารถทำได้จริงเป็นวิถีธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น

หากชุมชนเป็นเสมือนองค์กรหนึ่งของประเทศ กาญจนนา เกียรติธนาพันธุ์ (อ้างถึงใน พรธิดา วิเชียรปัญญา, 2547. หน้า 122) กล่าวถึงลักษณะการเรียนรู้เอาไว้ว่า มีการเรียนรู้จากการแก้ปัญหา มีการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม มีการเรียนรู้โดยการปฏิบัติ มีการเรียนรู้และทำงานร่วมกัน ในลักษณะเป็นเครือข่าย

สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2538. หน้า 38-48) ได้สังเคราะห์ความแตกต่างระหว่างการเรียนรู้ของระบบโรงเรียน และระบบการเรียนรู้ของชุมชน ดังตาราง 1

ตาราง 1 เปรียบเทียบการศึกษาในระบบโรงเรียนกับระบบการเรียนรู้ของชุมชน

องค์ประกอบการศึกษา	ระบบโรงเรียน	ระบบการเรียนรู้ของชุมชน
องค์กร	โรงเรียน	องค์กรชุมชน
กลุ่มเป้าหมาย	นักเรียน	คนในชุมชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่
ผู้สอน	ครู	วิทยากรท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน
วิธีการจัดการเรียนการสอน	มีชั้นเรียน	ไม่มีชั้นเรียน
การสอน	เอาเนื้อหาวิชาที่สอนเป็นตัวตั้ง	เอาปัญหาของชุมชนเป็นตัวตั้ง
การวัดผล	มีการสอบ	ไม่มีการสอบวัดผลด้วยตัวเองว่าสามารถแก้ปัญหาได้หรือไม่
ระยะเวลา	มีระยะเวลาเรียนจบหลักสูตรแน่นอน	ไม่มีระยะเวลาแน่นอน การเรียนรู้ไม่สิ้นสุด

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่ามีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม เกิดจากการปฏิบัติจริง เรียนรู้จากปัญหา เป็นเครือข่าย และเป็นองค์รวม

1.4.5 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ม.ป.ป.) กล่าวว่า รากฐานสำคัญของชุมชนที่เป็นองค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชนมี 3 ประการ คือ

- 1) คน ประกอบด้วย ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนหรือองค์กร และผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านในชุมชน
- 2) ความรู้ ประกอบด้วย ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้ทางวิชาการ หรือที่มาจากภายนอก และชุดความรู้หรือประสบการณ์ที่ชุมชนและองค์กรได้สะสมและพัฒนาขึ้น
- 3) ทรัพยากร ในที่นี้หมายถึง ทรัพยากรวัตถุ เช่น เงินทุน ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ พืช สัตว์ และผลผลิตของชุมชน

องค์ประกอบหรือกลไกที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของชุมชนมีดังนี้

1. เครือข่ายและองค์กรชาวบ้าน การจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ของชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้การส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายและองค์กรชาวบ้าน เครือข่ายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมส่วนต่าง ๆ เข้าหากัน ส่วนองค์กรชาวบ้านเป็นเครื่องมือในการจัดการทั้งในด้านผลผลิต ทรัพยากร ธรรมชาติ เงินทุน และการเรียนรู้ของชุมชน เครือข่าย และองค์กร ชาวบ้านจึงมีบทบาทส่งเสริมและสนับสนุนซึ่งกันและกันในกระบวนการเรียนรู้

2. ระบบข้อมูลและสารสนเทศ การเรียนรู้ของชุมชนจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลข่าวสารและความรู้ ในระยะแรกการเรียนรู้อาจใช้ข้อมูลข่าวสารและความรู้ในชุมชน เมื่อกระบวนการเรียนรู้เข้มแข็งและกว้างขวางขึ้น ข้อมูลข่าวสารและความรู้จากภายนอกก็เป็นสิ่งจำเป็น

3. สถาบันการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งหมายถึง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่มีความมั่นคงต่อเนื่อง อันเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การเรียนรู้ของชุมชน

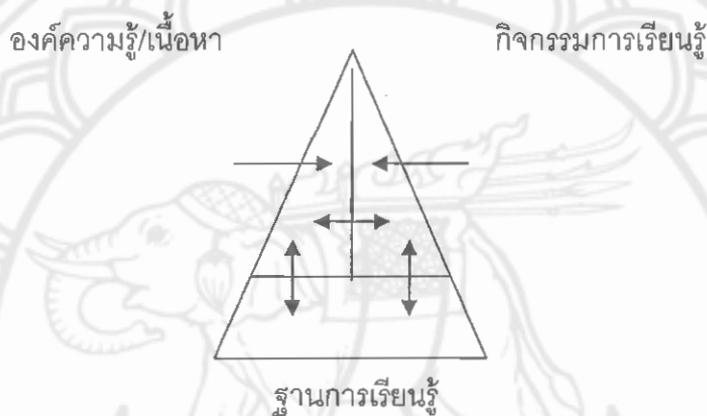
ศูนย์ศึกษายาเสพติด(2543. หน้า 33) ได้อ้างถึง อุดลย์ วังศรีคุณ เรื่องกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

1. ฐานการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งของการเรียนรู้ของชุมชนที่มีอยู่รอบตัวทั้งในครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน และต่างชุมชน ในธรรมชาติ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้มีมากมายทั้ง พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย พี่ป้า น้าอา เพื่อน พระหรือนักบวชหรือผู้นำศาสนา ครู ช่าง พ่อค้า หมอพื้นบ้าน แม้กระทั่งต้นไม้ สัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง ฯลฯ รวมทั้งเครือข่ายและองค์กรชาวบ้าน ตลอดจนสถาบัน การเรียนรู้ของชุมชนและทรัพยากรอื่น ๆ

2. องค์ความรู้/เนื้อหา เนื้อหาความรู้ของการเรียนรู้ของชุมชนจะกำหนดจาก ความต้องการและความจำเป็นของชุมชนเป็นหลักและเป็นเนื้อหาในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี คือ เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม เพราะหวังผลในการนำไปใช้ในวิถีชีวิตจริงด้านต่าง ๆ ซึ่งหาก พิจารณาโดยผิวเผินแล้ว อาจคิดว่าการเรียนรู้ของชุมชนไม่มีเนื้อหา แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับ ครอบคลุมเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ไว้อย่างครบถ้วน เพียงแต่เนื้อหาเหล่านี้มิได้แยกออกมาเป็นรายวิชา หากแต่สอดแทรกอยู่ในการ ดำรงชีวิตจริงแต่ละด้าน เช่น วิชาเศรษฐศาสตร์เรียนรู้จากการผลิต การบริโภคและแลกเปลี่ยนผลผลิต ฯลฯ วิชารัฐศาสตร์เรียนรู้จากการปกครองภายในชุมชน วิชาจิตวิทยาเรียนรู้จากการติดต่อสัมพันธ์ และอยู่อาศัย ทำงานร่วมกัน วิชานิเวศวิทยาเรียนรู้จาก การทำนาทำสวนเรียนรู้จากธรรมชาติ เทคโนโลยี เรียนรู้จากการแสวงหาทางแก้ไขปัญหาอุปสรรค ในการดำรงชีวิตเป็นต้น

3. กิจกรรมการเรียนรู้หลากหลายวิธี ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ กิจกรรม การเรียนรู้ ทั้งหลายเหล่านี้มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนรู้ ทั้งผู้สอน แต่ละคน

องค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชนทั้ง 3 ประการนี้ จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 3 องค์ประกอบการเรียนรู้ของชุมชน

1.4.6 เครื่องชี้วัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นเครื่องมือที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของประชาชน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (ศูนย์ศึกษาฯเสพติด, 2545. หน้า 36) ดังนี้

- 1) การศึกษาดูงาน มีตัวชี้วัด ดังนี้
  - 1.1) จำนวนครั้งของการศึกษาดูงาน
  - 1.2) คุณภาพของการศึกษาดูงาน
  - 1.3) จำนวนผู้เข้าร่วม
  - 1.4) การปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมดูงานหลังจาก

ได้ไปดูงานแล้ว

2) เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พิจารณาจาก

- 2.1) จำนวนครั้งของการจัดเวที
- 2.2) ประเภทของเวทีที่จัด
- 2.3) จำนวนผู้เข้าร่วม
- 2.4) คุณภาพของกระบวนการวิเคราะห์

กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตหมายถึง ลำดับขั้นตอนที่สมาชิกในชุมชนเข้ามาร่วมกลุ่ม คิดวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ วิเคราะห์ทางเลือก การแก้ปัญหา และสรุปบทเรียน อันที่ก่อให้เกิดการยกระดับสติปัญญาในการแก้ปัญหาของชุมชนให้สูงขึ้น กระบวนการเรียนรู้นี้เป็น ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตมีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริง เรียนรู้จากปัญหา มีลักษณะเป็นเครือข่าย และมีลักษณะเป็นองค์รวม นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ 1) ฐานการเรียนรู้ 2) องค์ความรู้ เนื้อหา และ 3) กิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งจะเป็นเครื่องกำหนดรูปแบบของการเรียนรู้ดังกล่าว

กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเข้มแข็งของชุมชนก็คือ กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของ มนุษย์นั่นเอง ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตที่เป็น การเรียนรู้จากแหล่งความรู้และ สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคลทั้งที่มีอยู่เองและที่มนุษย์ตั้งใจสร้างขึ้น และ กระบวนการเรียนรู้ตามระเบียบโรงเรียนซึ่งจัดโดยสถานศึกษา อาศัยระบบชั้นเรียนเป็นหลัก มีหลักสูตรกำหนดไว้ตามระดับและประเภทการศึกษา เพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้ตามจุดหมายของ หลักสูตร กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่พัฒนาบุคคลให้ มีความรู้ ความสามารถขั้นพื้นฐาน เพื่อการดำรงชีวิตและเลี้ยงชีวิต รู้จักการใช้และคิดค้น เทคโนโลยี รวมทั้งมีทักษะในการจัดการ ตลอดจนสามารถแก้ไขปัญหาอุปสรรค ต่าง ๆ ได้

1.5 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People participation) มีพื้นฐานแนวคิดที่เกิดจาก ความสำคัญ 3 ประการ ดังนี้ (นรินทร์ แก้วมีศรี และคณะ, 2546. หน้า 42)

1.5.1 ความสนใจและความห่วงกังวล ซึ่งเกิดจากความสนใจ และความห่วงกังวล ส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

1.5.2 ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดัน ให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผนและลงมือทำร่วมกัน

1.5.3 การตกลงร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันที่ต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่ม กระทำการที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

จากพื้นฐานแนวคิดดังกล่าวได้มีการนำไปพัฒนางานเป็นจำนวนมาก จึงทำให้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย ซึ่งพอประมวลได้ดังนี้

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff, 1977. pp. 6) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับประชาชน 4 ประการ คือ 1) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไรและทำอย่างไร 2) มีส่วนในการดำเนินโครงการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรสนับสนุนโครงการและการร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมเป็นการเฉพาะ 3) มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากโครงการพัฒนา และ 4) มีส่วนร่วมในการประเมินโครงการ

แวง (Whang, 1981. pp. 91-92) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการเข้าไปดำเนินงานของบุคคลหรือกลุ่มเพื่อได้สะท้อนถึงความสนใจของตน หรือเพื่อให้การสนับสนุนด้านกำลังงานหรือทรัพยากรต่อสถาบันและระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตของประชาชน

องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า เป็นกระบวนการซึ่งบุคคลและครอบครัวมีส่วนร่วมรับผิดชอบในเรื่องสุขภาพอนามัย และสวัสดิการของเขาเองและชุมชนที่เขาอาศัยอยู่โดยเน้นหน้าที่ในเรื่องพัฒนาความรู้ ความสามารถในการพัฒนาชุมชนของเขาเอง

องค์การคุ้มครองเด็กแห่งสหประชาชาติ : UNICEF (United Nation, 1981.pp.5) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนเองเข้ามีส่วนในการพัฒนาทุกระดับ

เสนห์ จามริก (อ้างใน นภา ชมไพบุลย์, 2529 หน้า 29) ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่ายและยังอาจเป็นการปูพื้นฐานมั่นคงสำหรับวิวัฒนาการไปสู่การปกครองตนเองได้ในบั้นปลาย ส่วนจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมได้กล่าวเริ่มต้น จากการเข้าร่วมกิจกรรมที่แต่ละคนมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องและสนใจเป็นเรื่อง ๆ ไปอย่างเช่น เรื่องการศึกษา ด้านสาธารณสุข สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ข้อสำคัญกิจกรรมเหล่านี้ จะต้องสัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของประชาชน

องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการพัฒนา โดยการเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชนในด้านต่าง ๆ คือ

1. ในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม และการจัดสรรทรัพยากร เพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น
2. ในการปฏิบัติตามแผนงาน หรือโครงการต่าง ๆ โดยความสมัครใจ

อดิน รพีพัฒน์ (อ้างถึงใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, บรรณาธิการ, 2527. หน้า 320) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า คือการให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหาเป็นผู้นำทุกอย่าง ซึ่งไม่ใช่การกำหนดจากภายนอก แล้วให้ประชาชนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากแต่ทุกอย่างจะต้องเป็นเรื่องของประชาชนคิดขึ้นมา ซึ่งสอดคล้องกับความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนของยูเวนีย์ วุฒิเมธี (2526. หน้า 20) คือเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจการร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนนั่นเอง ขณะที่กรรณิกา ชมดี (2524. หน้า 9) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนคือ ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของตัวบุคคล หรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันด้วย และเข้าร่วมรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ

ภูมิธรรม เวชยชัย (2527. หน้า 34) ได้เสนอแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาชุมชน คือ

1. ต้องถือว่าชาวบ้านเป็นตัวหลักในการแก้ไขปัญหาของตนเอง องค์การภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้นหรือเสริม หรือสนับสนุน
2. กิจกรรมจะต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน กล่าวคือคำนึงถึงวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ในชุมชน ทั้งอดีตและปัจจุบัน
3. ต่อปัญหาบางลักษณะ ระดับความรู้ของชุมชนอาจจะมีข้อจำกัดทำให้ไม่ชัดเจนต่อปัญหา หรือแก้ไขปัญหาไม่ถูกต้อง การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงต้องครอบคลุมถึงการกระจาย และการสื่อสารข้อมูลเพื่อพัฒนาความรู้และขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาด้วย

บุญเยี่ยม ตระกูลวงษ์ (2528. หน้า 44) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า

- 1 . ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการค้นหาปัญหา วางแผนแก้ปัญหา ดำเนินการตามการตัดสินใจนั้น รวมตลอดถึงการติดตามประเมินผล
- 2 . เป็นกระบวนการซึ่งช่วยให้ประชาชนได้พัฒนาตนเอง จนกระทั่งสามารถช่วยเหลือตนเองได้
- 3 . เป็นกระบวนการซึ่งประชาชนเข้ามามีส่วนควบคุมระบบ และเทคโนโลยีที่เกี่ยวกับการพัฒนา

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นจำแนกได้เป็น 4 ขั้นตอน (ชูเกียรติ ลีสุวรรณ, 2534. หน้า 72) คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ในขณะที่สุรัสวดี นุ่นพยนต์ (2528. หน้า 11) และนภา ชมไพบุลย์ (2529. หน้า 16) ได้จำแนกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชนดังนี้ คือ

1. ร่วมค้นหาปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ และพิจารณาแนวทางแก้ไข
2. ร่วมตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไข และวางโครงการแก้ปัญหา
3. ร่วมปฏิบัติตามโครงการที่วางแผนไว้
4. ร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ
5. ร่วมประเมินโครงการ

นอกจากนั้นยังต้องพิจารณาถึงลักษณะของการมีส่วนร่วม กล่าวคือ การมีส่วนร่วมเกิดจากเบื้องบน หรือเบื้องล่าง การจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วมเป็นไปด้วยความสมัครใจหรือบังคับ ช่องทางการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นเหล่านั้น เป็นการมีส่วนร่วมโดยปัจเจกชนหรือกลุ่มมีส่วนร่วมโดยตรง หรือโดยอ้อม มีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ซึ่ง ฉัตราน วุฑฒิกกรมรักษา (2526. หน้า 16) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการไว้ 5 ลักษณะคือ

1. ชุมชนร่วมกำหนดความต้องการในการพัฒนาที่แท้จริง
2. ชุมชนร่วมวางแผนการดำเนินงานอย่างเหมาะสม
3. ชุมชนร่วมตัดสินใจ โดยกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหานั้น
4. ชุมชนร่วมดำเนินงานตามวิถีทางและแนวทางให้เป็นไปตามโครงการ
5. ชุมชนร่วมติดตามผล

กล่าวโดยสรุปลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนที่สามารถนำมาสร้างรูปแบบการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนได้แก่ 1) การจูงใจให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมซึ่งเป็นการกำหนดความต้องการและเป้าหมายร่วมกัน 2) ชุมชนร่วมกันค้นหาปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ และพิจารณาแนวทางแก้ไข 3) ชุมชนร่วมตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไข และวางแผนดำเนินงาน 4) ชุมชนร่วมดำเนินงานตามวิถีทางและแนวทางให้เป็นไปตามแผน 5) ชุมชนร่วมติดตามผล

1.6 แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

การพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชน หมายถึงการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ของประเพณีและวัฒนธรรม ได้แก่แบบการสื่อสารแบบดั้งเดิม ภาวะผู้นำและบทบาทหน้าที่ดั้งเดิม องค์การท้องถิ่น และแนวทางการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยี ตลอดจนระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมที่มักจะมีพื้นฐานวัฒนธรรมทางศาสนาและวิถีคิด การอยู่ร่วมกันของชุมชนที่จะต้องมีระบบความสัมพันธ์กัน เกิดเป็นจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์และพิธีการต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งปัจจุบัน และรุ่นต่อไปได้ถือปฏิบัติ และสังคมเกิดเป็นภูมิปัญญา หรือวัฒนธรรมของกลุ่ม (บัณฑุร อ่อนคำ, 2533. หน้า 25 – 26) ซึ่งความหมายของ “วัฒนธรรมชุมชน” ได้มีนักวิชาการและนักคิดได้อธิบายไว้อย่างมากมาย เพื่อให้สอดคล้อง และเหมาะสมกับสังคมไทย บุญเทียน ทองประสาน (2531. หน้า 62 – 72) ให้ความหมายของ “วัฒนธรรมชุมชน” ว่าเป็นระบบค่านิยมดั้งเดิมของชุมชนดังปรากฏการณ์ที่มีให้เห็นในหลาย ๆ ชุมชน อาทิ การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อในเรื่องการทำความดี ฯลฯ จะพบว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นส่วนที่สมาชิกของชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น และมีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องเพื่อรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่องในกระบวนการพัฒนาการทางวัฒนธรรมของประชาชน ซึ่งนอกจากจะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้นมาแล้ว ยังมีส่วนที่ สร้างจากอำนาจของรัฐ เพื่อใช้ครอบงำ และชุมชนดั้งเดิมก็มีความพยายามที่จะต่อต้าน จึงทำให้เกิดส่วนที่เกิดจากการปรับตัว หรือการผลิต ความคิด อุดมการณ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่ เข้ามากระทบชุมชนภายใน

ในขณะที่อภิชัย พันธเสน (2539. หน้า 316 – 319) ได้อธิบายวัฒนธรรมว่าเป็นระบบค่านิยม (Value system) ที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์เป็นค่านิยมทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และแนวคิดที่มีสัมพันธ์กันเป็นโครงสร้างมีผลต่อพฤติกรรมของคนในฐานะปัจเจกบุคคล และคนในหมู่บ้านในชีวิตจริงทั้งหมด ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นบทสรุปของความคิด และการปฏิบัติ หรือคุณค่าทั้งหมดที่ให้แก่อสังคัม รวมขึ้นเป็นโครงสร้างทั้งการประกอบอาชีพ (เศรษฐกิจ) ด้านอุดมการณ์ความเชื่อ และด้านอำนาจของการตัดสินใจ (การเมือง) ทั้งหมดนี้เกี่ยวโยงอย่างแยกกันไม่ออก อันเป็นจากวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน และสังคัม

จากการดำเนินการพัฒนาโดยใช้หลักคิด แนววัฒนธรรมชุมชนกาญจนา แก้วเทพ (2530. หน้า 7) ได้ให้ความหมายวัฒนธรรม คือ วิถีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้ปฏิบัติสั่งสมกันมา รวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่ คนได้กระทำ สร้างถ่ายทอดสะสมและรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ การปฏิบัติ และความเชื่อ ตลอดจนถึงวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิด และการกระทำของมนุษย์เมื่อพิจารณาในแง่นี้ วัฒนธรรม คือ ความรู้สึกนึกคิด และการปฏิบัติของมนุษย์เองไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากชีวิตของเขาเองเป็นชีวิตส่วนรวมของมนุษย์ ในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนมนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาจากชีวิตของเขา จึงกล่าวได้ว่า "ชีวิตของวัฒนธรรม หมายถึง ชีวิตมนุษย์นั่นเอง " และในแง่มิติที่ครอบคลุมนั้น วัฒนธรรมจะครอบคลุมถึงวิถีชีวิตการทำมาหากินและระบบเศรษฐกิจ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2537. หน้า 171 – 205) ได้สรุปสาระสำคัญของแนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ได้ดังนี้

1. ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว คือ มีระบบคุณค่าที่รวบรวมจากประวัติศาสตร์ของชุมชนนั้น ๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชน คือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน และแก่ความผสมกลมกลืน (Harmony) กันในชุมชนการที่ชุมชน หรือหมู่บ้านอยู่มาได้เป็นเวลายาวนาน เพราะมีความผสมกลมกลืนกันในชุมชน ทั้งในขณะปัจจุบันระหว่างสมาชิกด้วยกัน และหากย้อนขึ้นไปสมาชิกก็มีบรรพบุรุษร่วมกันด้วย การพัฒนาชุมชน จึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นประการที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็งการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก การต่อต้านต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก จะทำได้ และเชื่อว่าวัฒนธรรมชุมชนยังคงอยู่ เพราะชุมชนมีกลไกการสืบทอด (Reproduction) ทางวัฒนธรรม

2. ความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน หรือวิถีแห่งหมู่บ้านคือความมีน้ำใจซึ่งดงามเปี่ยมด้วยความรักและไมตรีที่ล้นเหลือ เป็นความสัมพันธ์อย่างมีคุณค่าทางศีลธรรม มนุษยธรรมและอิทธิธรรม ชุมชนหมู่บ้านเป็นระบบที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งในแง่สังคม และวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์กันภายในระบบ หมู่บ้านยังไม่แตกสลาย และจะไม่เป็นว่าในหมู่บ้านกระบวนการแบ่งแยกชนชั้นไม่ถึงขั้นที่ สมาชิกขัดแย้งกันจนทำให้หมู่บ้านไม่อาจรักษาความเป็นระบบไว้ได้

3. โดยทั่วไปสังคมไทยเผชิญอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมสองกระแสคือ กระแสหนึ่งเรียกว่า วัฒนธรรมชาวบ้าน อีกกระแสหนึ่ง คือ วัฒนธรรมทุนนิยม วัฒนธรรมชาวบ้านมีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมของชนชั้นกลางและของชนชั้นสูงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับการใช้แรงงานและชุมชนเครือญาติ ชุมชนหมู่บ้าน ไม่ว่าจะธรรมชาติข้างนอกจะเป็นอย่างไร ความเป็นหมู่บ้าน หรือความเป็นชุมชนคงทนมาเป็นเวลานานมีความเป็นอยู่สืบช่วงกันมาอันยาวนาน ลักษณะเช่นนี้เรียกว่าเป็นสิ่งคมในตัวของมันเอง ชุมชนหมู่บ้านจึงมีระบบความเชื่อ และวิถีการพัฒนาที่เป็นอิสระของตัวเองอยู่ ในขณะที่ ศรีศักร วัลลิโภคม (2538. หน้า 99) มองว่าสังคมไทยมีวัฒนธรรมอยู่สองแบบที่เผชิญอยู่คือ วัฒนธรรมที่สร้างขึ้นโดยรัฐ เพื่อสร้างความเหมือนกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแก่คนในชาติ เรียกว่า "วัฒนธรรมหลวง" ในส่วนวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละที่แต่ละแห่ง และวัฒนธรรมหลวงเองยังเป็นต้นเหตุ ของการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น

อภิชาติ พันธเสน (2539. หน้า 322 – 328) ได้อธิบายกระบวนการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนว่า เป็นการพัฒนาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของชาวบ้านให้สามารถเผชิญปัญหาต่าง ๆ ได้เอง โดยใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือต่อสู้กับการไหลบ่าเข้ามาในชุมชน ทำนองเดียวกับที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2537. หน้า 174) ได้กล่าวว่า กระบวนการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนต้องเริ่มจากการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นตัวสำคัญที่กำหนดพฤติกรรม และความสามารถของบุคคลไปทำความเข้าใจวิถีคิดของชาวบ้าน ทั้งนี้เพื่อสื่อความหมายของชาวบ้านกับ นักพัฒนาจากภายนอกเข้าหากัน จากนั้นจึงจะสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์แนวทางแก้ไขปัญหามันพื้นฐานของศักยภาพชุมชนให้สามารถในการตั้งรับ หรืออาจต้องเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนบางประการ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งและวัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นเอง เพราะฉะนั้นหากนักพัฒนาต้องการเข้าใจและปฏิบัติการให้สอดคล้องกับชาวบ้านก็ต้องเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน และวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกับนักพัฒนา และปัญญาชนในชุมชนอาจช่วยผลักดันการพัฒนาชุมชนให้มีพลังยิ่งขึ้นไป

โดยการร่วมกับชาวบ้านวิเคราะห์ และทำให้ชาวบ้านมีสำนึกที่แจ่มชัดในวัฒนธรรมของเขา เพราะสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติ มาช้านานนั้น นานเข้ากลายเป็นเรื่องของจิตใต้สำนึกคือ ลืมไปว่าทำอย่างนั้น เพราะอะไรการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ชุมชนจะช่วยให้สามารถรู้พื้น ค้นหาได้ว่า การปฏิบัติและพิธีกรรมมีที่มาอย่างไร ทำให้ชาวบ้านตื่นและรับรู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตนเอง ค้นพบจิตสำนึกอิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวของชุมชน

ปัจจุบันการพัฒนาในประเทศได้ริเริ่มการทำงานพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชนใน 3 รูปแบบ คือ (กาญจนา แก้วเทพ, 2530. หน้า 17)

1. แนวการเก็บสงวนรักษาวัฒนธรรมเดิมเอาไว้ไม่สูญหาย
2. แนวการใช้วัฒนธรรมชุมชน เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนา
3. แนวการพัฒนาที่มีมิติวัฒนธรรมสอดแทรกอยู่เป็นยาดำ แทรกอยู่ในเนื้องานทุกอย่าง

ไม่ว่าจะเป็นแนวทางการทำงานพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน ในรูปแบบใดการทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรม ควรจะหมายถึง การเคารพ และเชื่อมั่นในศักยภาพ พลังสร้างสรรค์ของชุมชนอันมีคุณค่าที่ดั่งงามของชาวบ้านเป็นพื้นฐาน ซึ่งแสดงออกโดยความสามัคคีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัวร่วมกันแก้ไขปัญหาที่มีต่อชุมชน หากเราต้องการทำงานพัฒนาชุมชนให้ได้ผลและสอดคล้องกับชีวิต ความต้องการ และผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ใน ชุมชนอย่างแท้จริง จะต้องศึกษาทำความเข้าใจต่อพลังสร้างสรรค์ของชุมชนที่มีอยู่และนำมาใช้อย่างถูกทางและบริสุทธิ์ใจ นอกจากนั้นการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนควรอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณา เนื้อหาและรูปแบบซึ่ง กาญจนา แก้วเทพ (อ้างแล้ว , หน้า 20) ได้รวบรวมได้ 2 ประเภทคือ

1. ทักษะแบบการนำวัฒนธรรมชุมชนเป็นเครื่องมือ (Instrumentalist) ทักษะนี้จะมองว่างานพัฒนาจะสามารถนำเอาวัฒนธรรมมาใช้ในลักษณะโครงการพัฒนาโดยเป็นเครื่องมือ วิธีการเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาด้วย

- 1.1 การทำงาน ให้ตอบสนองกับผลประโยชน์ และความต้องการประชาชน

- 1.2 การทำงาน พัฒนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ระบบคิด โลกทัศน์ ซึ่งรวบรวมถึงวัฒนธรรมของประชาชน

2. ทักษะโครงสร้างนิยม (Structuralism) ทักษะนี้มองว่าวัฒนธรรมนั้น จะต้องมีความผูกพันอยู่กับโครงสร้างของสังคม วัฒนธรรมจะต้องมีกระบวนการผลิต และสืบทอด ซึ่งการผลิตวัฒนธรรมนั้นย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและบริบทต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ใครเป็นผู้ผลิต มีเป้าหมาย

อย่างไร และในการวิเคราะห์องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชน จึงจำเป็นต้องใช้ทัศนคติของนักโครงสร้างนี้ เข้ามาช่วยในการวิเคราะห์องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชน ดังนี้

2.1 ผลของความพยายามร่วมกัน (Collective) ในการต่อสู้แสดงหาหนทางเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติ

2.2 ผลของความพยายามร่วมกัน ในการแสวงหาวิธีการในการอยู่ร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

2.3 เอกลักษณะของวัฒนธรรมชุมชน

2.3.1 วัฒนธรรมชุมชนถือเอาคนเป็นศูนย์กลาง

2.3.2 กรอบความคิดแบบองค์รวม (Holistic) ในชุมชน

2.4 การจัดระบบเศรษฐกิจภายในชุมชน

2.5 การจัดระบบอำนาจในชุมชน

การศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดแบบนักโครงสร้างนิยมมาใช้อธิบายถึงกระบวนการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสถียรภาพ เพราะแนวคิดนี้เป็นการริเริ่มจากภายในชุมชน ครอบคลุมถึงวิถีชุมชน ทั้งในระบบการอยู่ร่วมกัน และระบบความเชื่อ

1.7 แนวคิดการบูรณาการ

คำว่า “บูรณาการ” หรือ “Integration” ซึ่งมีผู้รู้หลายท่านให้ความหมายดังนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (หน้า 634) ไม่มีคำว่า “บูรณาการ” โดยตรง แต่มีคำว่า “บูรณ-, บูรณ” ซึ่งเป็นคำกริยาวิเศษณ์ หมายถึง เต็ม อาทิ บูรณาการรวมหน่วย เป็นคำนามหมายถึง การนำหน่วยที่แยกกันมารวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และบูรณะ เป็นคำกริยา หมายถึง ซ่อมแซมทำให้กลับคืนเหมือนเดิม เช่น บูรณะวัดฯ พจนฯ นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร (2547) ได้อธิบายถึงคำว่า “บูรณาการ” ในรายการของทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ว่าเป็นการที่หน่วยงานหลายหน่วยงานมาร่วมกันคิด และมาร่วมกันทำงานด้วยกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง

ชัยอนันต์ สมุทรวานิช (2547) ได้กล่าวถึง “การวิจัยบูรณาการ” หมายความว่า การเชื่อมโยงความรู้การแสวงหาความรู้ การศึกษาค้นคว้า กับการใช้ทรัพยากรอันมีจำกัดเพื่อให้เกิดพลังสูงสุดในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (2546. หน้า 32) ได้อธิบายคำว่า “การบริหารงานแบบบูรณาการ” ว่าหมายถึง การร่วมมือกันในระหว่างส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มีการปฏิบัติงานร่วมกันหรือมีแผนการดำเนินงานที่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะทำให้ภารกิจที่สำคัญของรัฐ ในแต่ละด้านเกิดผลสำเร็จเป็นประโยชน์สูงสุด รวมทั้งสามารถลดขั้นตอนการปฏิบัติราชการให้เกิดความรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพจากการร่วมมือปฏิบัติงานของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (2540) ได้ให้ความหมายของการบูรณาการไว้ว่า เป็นการทำให้หน่วยย่อย ๆ ทั้งหลายที่สัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกันเข้ามารวมทำหน้าที่ประสานกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตัว

โดยสรุปจากความหมาย “การบูรณาการ” ที่ได้รวบรวมมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการบูรณาการหมายถึง การรวมหน่วยย่อย การซ่อมแซม เพิ่มเติม หรือประสานเพื่อให้ความกลมกลืน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด จากความหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า “การบูรณาการ” มีองค์ประกอบ 3 ประการ ดังนี้

1. หน่วยย่อย องค์ประกอบ ชิ้นส่วน อวัยวะ หรือชั้น ระดับ แ่ง ด้านที่จะเอามาประมวลเข้าด้วยกัน
2. ความสัมพันธ์เชื่อมโยง อิงอาศัยซึ่งกันและกัน
3. ความครบถ้วน เต็มบริบูรณ์ โดยมีการประสานกลมกลืน เกิดภาวะ ได้ที่พอดี หรือสมดุล องค์รวมที่เกิดขึ้นมีชีวิตชีวา ดำรงอยู่ได้และดำเนินไปด้วยดี

การบูรณาการมีหลายลักษณะซึ่ง เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546) กล่าวไว้ดังนี้

1. มีการเชื่อมโยง เป็นการนำสิ่งหนึ่งหรือหลาย ๆ สิ่งมาเชื่อมกับสิ่งหนึ่งในลักษณะแกน กลางทำให้เกิดการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่แสดงถึงความเกี่ยวพัน มีความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างกัน
2. มีการรวมกัน เป็นการนำสิ่งต่าง ๆ ตั้งแต่ สองสิ่งขึ้นไปมารวมกัน เพื่อทำให้เกิดความสมบูรณ์ขึ้นกว่าเดิมและใช้ประโยชน์จากสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นร่วมกันได้
3. มีการประสาน เป็นการทำสิ่งต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ของตน ภายใต้เป้าหมายเดียวกัน เข้ากันสนิท และเป็นไปอย่างสอดคล้องกัน
4. มีการผนวก เป็นการรวมสิ่งหนึ่ง “เป็นของ” อีกสิ่งหนึ่งอย่างสมบูรณ์ และเป็นการทำสิ่งที่มีอยู่ในภาพรวมดีขึ้นกว่าการแยกส่วนกันอยู่

5. มีการเติมเต็ม เป็นลักษณะการเพิ่มเติมส่วนที่ยังบกพร่องหรือยังขาดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
ให้เกิดความสมบูรณ์

1.8 ขีดความสามารถขององค์กรชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด

ชุมชนของไทยในปัจจุบันมีการรวมกลุ่ม องค์กร ในหลากหลายลักษณะ ซึ่งกลุ่มองค์กรดังกล่าว มีความจำเป็นต่อคนในสังคมที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546. หน้า 388) ซึ่งสมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540. หน้า 67) ได้แบ่งประเภทขององค์กรชุมชนเป็น 2 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 องค์กรชุมชนแบบทางการ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ซึ่งมีลักษณะที่รัฐลงไปจัดตั้งและมีการจดทะเบียนกับภาครัฐ มีกฎหมาย กฎ ระเบียบรองรับและได้รับการสนับสนุนงบประมาณและดำเนินกิจกรรมจากภาครัฐ

ประเภทที่ 2 องค์กรชุมชนแบบไม่เป็นทางการ ได้แก่ องค์กรที่ชื่อขึ้นต้นด้วย สมัชชา กลุ่มคณะกรรมการ คณะทำงาน และชมรม เป็นการรวมตัวกันเองหรือมีองค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) เข้าไปร่วมจัดตั้ง มีกฎระเบียบที่สร้างขึ้นเองส่วนใหญ่ไม่ได้รับการรับรองหรือสนับสนุนจากภาครัฐ

การจัดตั้งหรือรวมกลุ่ม องค์กรจัดแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ กลุ่ม องค์กรที่เกิดจากรัฐเป็นผู้จัดตั้ง และกลุ่มองค์กรที่เกิดจากประชาชนรวมตัวกันเพื่อวัตถุประสงค์ใด วัตถุประสงค์หนึ่ง ซึ่งมีชื่อเรียกได้หลายแบบ เช่น องค์กรชุมชน องค์กรประชาชน องค์กรชาวบ้าน (สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2540. หน้า 2)

1.8.1 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นับเป็นองค์กรปกครองในท้องถิ่นที่เกิดจากการจัดตั้งโดยรัฐ และกฎหมายกำหนดได้รับมอบอำนาจหน้าที่จากรัฐให้ปกครองท้องถิ่น ซึ่งตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 (สำนักงานคณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, 2545. หน้า 181) ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง องค์กรบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เทศบาล องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา

องค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดตั้งขึ้นตาม พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ.2540 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2542 ซึ่งได้บัญญัติให้จังหวัดหนึ่งมีองค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นนิติบุคคล และเป็นราชการ ส่วนท้องถิ่น เขตขององค์การบริหารส่วนจังหวัดได้แก่ เขตจังหวัด ซึ่งมีโครงสร้างประกอบด้วย สภาจังหวัดซึ่งได้มาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน และมีข้าราชการโดยมีนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด รองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นผู้บังคับบัญชาตามลำดับ โดยปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด และหัวหน้าส่วน มีหน้าที่รับผิดชอบ ในการบริหารกิจการขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ตามที่นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด มอบหมาย

เทศบาลเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 และที่แก้ไขเพิ่มเติมจนถึงฉบับที่ 11 พ.ศ.2543 การจัดตั้งเป็นเทศบาลมีการกำหนด หลักเกณฑ์ 3 ประการ คือ 1) จำนวนและความหนาแน่นของประชากรในท้องถิ่นนั้น 2) ความเจริญทางเศรษฐกิจ โดยพิจารณาจากการเก็บรายได้ตามที่กฎหมายกำหนดและ งบประมาณรายจ่ายในการดำเนินกิจการของท้องถิ่น 3) ความสำคัญทางการเมืองของท้องถิ่น โดย พิจารณาถึงศักยภาพของท้องถิ่นนั้นว่าจะสามารถพัฒนาความเจริญได้รวดเร็ว แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. เทศบาลตำบล มีประชากรตั้งแต่ 7,000 คนขึ้นไป มีสมาชิกสภาเทศบาล 12 คน มาจากการเลือกตั้งของประชาชน มีนายกเทศมนตรี 1 คน และเทศมนตรี 2 คน
2. เทศบาลเมือง มีประชากรตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป มีรายได้พอแก่การปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายกำหนด มีสมาชิกสภาเทศบาล 18 คน มาจากการเลือกตั้งของประชาชน มีนายกเทศมนตรี 1 คน และเทศมนตรี 3 คน
3. เทศบาลนคร มีประชากรตั้งแต่ 50,000 คนขึ้นไป มีรายได้พอแก่การปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายกำหนด มีสมาชิกสภาเทศบาล 24 คน มาจากการเลือกตั้งของประชาชน มีนายกเทศมนตรี 1 คน และเทศมนตรี 4 คน

โครงสร้างของเทศบาลประกอบด้วยสภาเทศบาลและฝ่ายบริหาร ซึ่งปัจจุบันนี้ฝ่าย บริหารมีที่มา 2 ทาง คือ 1) คณะเทศมนตรีมาจากมติของสภาเทศบาล หรือมาจากการเลือกตั้ง ทางอ้อมของประชาชน 2) นายกเทศมนตรีจะมาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน

องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดตั้งตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 ซึ่งได้บัญญัติให้สภาตำบลที่มีรายได้เฉลี่ย 3 ปี ย้อนหลังเกิน 150,000 บาท ให้ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยแบ่งโครงสร้างออกเป็น สภาองค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วย สมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนในเขตหมู่บ้านละ 2 คน และคณะกรรมการบริหาร มาจากมติสภาองค์การบริหารส่วนตำบล เลือกสมาชิกคนหนึ่งเป็นประธานกรรมการบริหาร และสมาชิกอีก 2 คน เป็นกรรมการบริหาร พนักงานส่วนตำบลเป็นข้าราชการส่วนท้องถิ่นประจำองค์การบริหารส่วนตำบลโดยแบ่งโครงสร้างของพนักงานส่วนตำบลออกเป็น สำนักงานปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนการคลัง ส่วนโยธา และส่วนสาธารณสุข

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับขอบเขตอำนาจหน้าที่ตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 11 ตุลาคม 2540 (กรมการศาสนา, 2540. หน้า 22) บัญญัติไว้ในมาตรา 78 282 284 289 และ 290 สาระสำคัญดังนี้

มาตรา 78 รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่น โดยให้ท้องถิ่นมีอำนาจปกครองตนเอง มีการตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการตลอดจนโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกัน

มาตรา 282 รัฐต้องให้ความสำคัญเป็นอิสระแก่ท้องถิ่น ตามหลักแห่งการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น

มาตรา 284 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งหลายย่อมมีอิสระ ในการกำหนดนโยบาย การปกครอง การบริหาร การบริหารงานบุคคล การเงิน การคลัง และมีอำนาจหน้าที่ของตนเอง โดยเฉพาะ

มาตรา 289 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ

มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจตามที่กฎหมายบัญญัติ ซึ่งรวมถึงการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในเขตพื้นที่ การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตน และการมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดของเขตพื้นที่ หรืออาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

นอกจากนี้พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 (สำนักงานคณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, 2545. หน้า 181) ยังได้กำหนดอำนาจหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะตามมาตรา 16 17 และ 18 สำคัญคือ เทศบาลเมืองพัทยา องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด และกรุงเทพมหานคร มีอำนาจหน้าที่ในการจัดการระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชน ในท้องถิ่นของตนเอง โดย มีการจัดทำ แผนการพัฒนาท้องถิ่น จัดให้มีบริการสาธารณสุขปโภค และสาธารณูปการ จัดให้มีการศึกษา ส่งเสริมและฝึกอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่น บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมของท้องถิ่น รักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบของท้องถิ่น รักษาความสงบเรียบร้อย รักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ทรัพยากร ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น จัดให้มีการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น

1.8.2 ขีดความสามารถขององค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน

องค์กรชุมชน องค์กรประชาชน องค์กรชาวบ้าน องค์กรที่ชาวบ้านก่อตั้งขึ้นเอง ไม่ใช่องค์กรที่ทางราชการไปจัดตั้งให้ มีการจัดการกันเอง เกิดขึ้นโดย กระบวนการที่ คนในชุมชนมาประชุมปรึกษาหารือแล้วทำอีก จนปรากฏตัวผู้นำตามธรรมชาติขึ้น มีการจัดองค์กร มีการวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ ทางเลือก และตัดสินใจทางเลือกได้ถูกต้อง (ประเวศ วะสี, 2544. หน้า 53-54; สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2540. หน้า 2)

การรวมตัวของคนในชุมชน หรือประชาชน เป็นองค์กร มีการรวมตัว 2 ลักษณะ (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) คือ

1. องค์กรชุมชนเชิงวัฒนธรรม มีการรวมตัวกันอย่างไม่เห็นชัดเจน มีพลังในการแก้ปัญหาสูง รวมตัวกันเมื่อเกิดปัญหาวิกฤต มีผลกระทบกว้างขวาง เช่น กลุ่มคนในหมู่บ้านที่รวมตัวกันต่อต้านโรงงานปล่อยน้ำเสีย การต่อต้านของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนปากมูล เป็นต้น

2. องค์กรชุมชนที่มีลักษณะเป็นองค์กรเฉพาะวัตถุประสงค์ มีโครงสร้างและวัตถุประสงค์ชัดเจนในการรวมตัว มีพลังในการแก้ปัญหาค่อนข้างจำกัด ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกและเครือข่าย มีการทำกิจกรรมของสมาชิกร่วมกันอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ไม่เฉพาะเมื่อเกิดปัญหาวิกฤตเท่านั้น มีผลกระทบเฉพาะสมาชิกของกลุ่ม องค์กรชุมชนในลักษณะนี้เกิดจากนักพัฒนาของภาครัฐ และเอกชน ไปผลักดันให้มีการจัดตั้ง เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร หากการจัดตั้งกลุ่มลักษณะนี้ เกิดขึ้นในชุมชนที่มีการจัดกลุ่มเชิงวัฒนธรรมอยู่แล้ว มีโอกาสที่จะพัฒนาความเข้มแข็งได้มาก และประสบความสำเร็จได้มากกว่าชุมชนที่ไม่มีฐานการรวมตัวเชิงวัฒนธรรมอยู่แต่เดิม

ลักษณะขององค์กรภาคประชาชน ทำให้เห็นได้ว่าองค์กรภาคประชาชน มีพลังอำนาจจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และมีจิตสำนึกร่วมกัน มีความสามารถในการทำงานอย่างเป็นระบบด้วยตนเอง ไม่ต้องพึ่งพาคณะภายนอก มีบทบาทในการตัดสินใจกำหนดเป้าหมายที่เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากร และความสามารถของคนในชุมชน สามารถควบคุมปัจจัยต่างๆ ภายในชุมชน และสภาพแวดล้อมพื้นฐานขององค์กรให้เป็นไปตามทิศทางที่พึงประสงค์ได้ สามารถปกป้อง ผลประโยชน์ แก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของสมาชิกได้ และมีการกระจายผลอย่างเสมอภาค จากการที่องค์กรมีการปรับตัวที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมาย จึงทำให้สามารถรักษาความมั่นคง และพัฒนาองค์กรให้เจริญต่อไปได้ (สิน สือสวน, 2530. หน้า 23)

การรวมตัวของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นมีฐานของพลังที่ทำให้ท้องถิ่นสามารถจัดการ ตัวเองได้ และหาความสมดุลพอดี ฐานที่สำคัญของพลังท้องถิ่น ประกอบด้วย 4 ฐาน คือ

- 1) ฐานทรัพยากร เช่น ป่า ลำน้ำ ชายฝั่งทะเล
- 2) เครือข่ายทางสังคม เป็นการผูกร้อยยึดโยงสายสัมพันธ์ เช่น ความเป็นเครือญาติ หรือการมีระบบความเชื่อร่วมกัน
- 3) ระบบความรู้ เป็นทุนความรู้ที่ชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นมีอยู่ ไม่ว่าจะป็นชุดความรู้ ที่เกี่ยวข้องกับบริบทฐานทรัพยากร หรือชุดความรู้ด้านสังคมวัฒนธรรม และมีการสร้าง ถ่ายทอดความรู้สู่สมาชิกในชุมชน
- 4) ระบบ

คุณค่าและความเชื่อ ชุมชนใดที่องค์ประกอบทั้ง 4 ยังแข็งแกร่ง พลังของท้องถิ่นนั้นย่อมมีอยู่สูง อันจะเป็นทุนหรือศักยภาพพื้นฐานที่จะช่วยให้ท้องถิ่นเติบโต และพัฒนาได้ รักษาสมดุลของตนเอง ในระดับที่สมาชิกในชุมชน (สีลาภรณ์ บัวสาย ,2547)

การดำรงอยู่ขององค์กรที่เกิดจากการรวมตัวของชุมชน มาจากองค์ประกอบ (สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2540. หน้า 3) ดังนี้

1. การมีอุดมการณ์ร่วมกัน หมายถึง การมีทัศนคติต่อโลก ต่อสังคม ต่อชุมชน ร่วมกันมีความเข้าใจตรงกัน อุดมการณ์ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยว ทิศทางของการรวมกลุ่มกันเอาไว้ยิ่งถ้าสามารถกำหนดเป้าหมายระยะยาว หรือวิสัยทัศน์ (Vision) ได้ ยิ่งทำให้องค์กรชาวบ้านนั้นมีการรวมตัวกันได้ดียิ่งขึ้น

2. การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ร่วมกัน

3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน และการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

4. คน เป็นองค์ประกอบสำคัญมีส่วนเกี่ยวข้อง คือ

4.1 ผู้นำ เป็นผู้กุมความอยู่รอดขององค์กร หากผู้นำได้รับการยอมรับ มีบารมี มีความสามัคคี ปฏิบัติดี มีความสามารถและคิดถึงส่วนรวมจริง ๆ ก็จะสามารถนำพาองค์กรให้ ประสบผลสำเร็จ และสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรได้ ผู้นำมีหลายประเภท ได้แก่ ผู้นำทางความคิด ผู้นำทางศีลธรรม ผู้นำทางด้านอาชีพ ผู้นำด้านการพูด ผู้นำที่สามารถประยุกต์งานราชการกับเป้าหมายเพื่อชาวบ้านได้ และผู้นำทางการประสานทรัพยากรภายในและภายนอก ชุมชน

4.2 สมาชิก การที่สมาชิกร่วมมือกันและมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทั้งทางความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามผล ตลอดจนมีสิทธิ์ที่จะได้รับผลประโยชน์จากองค์กร นับเป็นบทบาทหน้าที่และสิทธิอันพึงมีของสมาชิกในการรวมกลุ่มองค์กร สมาชิกมีหลายประเภท ทั้งสมาชิกที่เข้าร่วมคิดร่วมทำงานกับองค์กรโดยอาจจะเข้าร่วมกิจกรรมบ้างไม่เข้าร่วมบ้าง และสมาชิกประเภทเฝ้าดูอยู่เฉยๆ

4.3 ชาวบ้านทั่วไป ที่ไม่เข้าร่วมอยู่ในองค์กรแต่ก็มีผลต่อการดำรงอยู่และความเข้มแข็งขององค์กร เพราะเป็นกลุ่มคนที่เฝ้าดูติดตามวิพากษ์วิจารณ์ และพร้อมจะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกับองค์กร

5. การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องซึ่งขาดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านโดยเฉพาะ ทุกกิจกรรมมีเรื่อง เงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ดังนี้

5.1 การตัดสินใจร่วม สมาชิกต้องมีโอกาสตัดสินใจด้วยความเป็นเจ้าของขององค์กร

5.2 โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ ควรมีการจัดโครงสร้างและแบ่งบทบาทหน้าที่ตามเนื้อหางานที่ปฏิบัติได้จริง

5.3 สถานที่และวัสดุอุปกรณ์ จัดเพื่อใช้ และเก็บให้เป็นศูนย์กลางของการรวมตัวกันสำหรับประชุมการจัดกิจกรรม

5.4 กฎ กติการ่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติและเป็นข้อตกลงร่วมกัน

5.5 การสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกองค์กรชาวบ้าน มีหลายรูปแบบ เช่น การประชุมชี้แจง การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และหาข้อสรุปร่วมกัน การแจ้งข้อมูลข่าวสารผ่านหอกระจายข่าว การประชุมแกนนำองค์กร การกระจายข้อมูลต่อในกลุ่มย่อย ฯลฯ การสื่อสารช่วยให้เกิดการรับรู้ เข้าใจและร่วมมือกันมากขึ้น

5.6 การควบคุมตรวจสอบ มีการตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้มีการรับรู้กันอย่างโปร่งใส โดยเฉพาะกิจกรรมพัฒนาเกือบทั้งหมดเกี่ยวข้องกับการเงิน

6. กิจกรรมการเรียนรู้ ฝึกฝน และปฏิบัติจริงก็อยู่ที่กิจกรรมการพัฒนา โดยทั่วไปกิจกรรมในชุมชนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมเป็นหลัก

7. งบประมาณ เพื่อที่จะสามารถดำเนินงานไปได้ด้วยดี จำเป็นที่จะต้องมีการระดมทุนทั้งภายในและภายนอกเพื่อทำกิจกรรม

1.8.3 ชีตความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาเสพติด

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรประชาชน มีการจัดตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งจะยังประโยชน์ให้แก่คนในท้องถิ่น แต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นเกิดขึ้นโดยรัฐเป็นผู้จัดตั้ง มีการกำหนด และปฏิบัติหน้าที่ตามขอบเขตหน้าที่ที่กฎหมายกำหนด มีการกำหนดโครงสร้างการบริหารและเขตการปกครองที่ชัดเจน มิได้เป็นการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่ที่อยู่บนพื้นฐานการเกี่ยวโยงทางวัฒนธรรม หรือ ความเป็นเครือญาติ จึงทำให้มีขีดความสามารถหรือศักยภาพ หรือพลังที่จำกัด และกิจกรรมบางอย่างที่รัฐจัดตั้งให้บางครั้งมิได้ตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นได้อย่างครอบคลุม แต่การรวมตัวของคนในท้องถิ่นที่รวมตัวกันบน พื้นฐานของวัฒนธรรม ความเป็นเครือญาติ และมีเป้าหมายเพื่อการแก้ไขปัญหาที่คนในท้องถิ่นประสบอยู่จะมีพลังและขีดความสามารถที่มากกว่า

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่เป็นตัวแทนของรัฐบาลกลางในการบริหารจัดการด้านสาธารณสุขโรค และสาธารณสุขการ มิได้มีอำนาจหน้าที่ที่เฉพาะลงไปในด้าน การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด และจากที่รัฐบาลได้กำหนดนโยบายสำคัญเร่งด่วนในการแก้ปัญหายาเสพติดโดยการ ใช้แนวทางพลังแผ่นดินตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 119/2544 ลงวันที่ 31 พฤษภาคม 2544 และกำหนดแผนปฏิบัติการเพื่อเอาชนะยาเสพติดตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 228/2544 ลงวันที่ 15 กรกฎาคม 2544 อันประกอบด้วยแผนงานรองรับ 7 แผนงาน และได้ระบุให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรประชาชน เป็นหน่วยงานร่วมรับผิดชอบและสนับสนุนใน 2 แผนงาน คือ แผนการรณรงค์ป้องกันยาเสพติด และแผนการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงได้มีการกำหนดแผนปฏิบัติการในด้านดังกล่าวขึ้น แต่ก็ยังพบว่าปัญหายาเสพติดยังไม่ลด ความรุนแรงลงกลับมีการแพร่ระบาดมากขึ้น ซึ่งจากการศึกษาและวิเคราะห์การนำนโยบายแนวทางการใช้พลังแผ่นดินเพื่อเอาชนะยาเสพติดไปปฏิบัติของพงษศิริ สอนแก้ว(2545. หน้า ก) พบว่า การ ปฏิบัติตามนโยบายดังกล่าวมีปัญหาอุปสรรค ในหลาย ๆ ด้าน แต่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชน องค์กรประชาชนไม่มีการกำหนดมาตรการให้มีการปฏิบัติตามและกำหนดโทษของการไม่ให้ความร่วมมือแต่อย่างใด ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าในช่วงปี พ.ศ. 2544-2545 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังมิได้มีการปฏิบัติตามแนวนโยบายพลังแผ่นดินในทุกๆพื้นที่ แต่ในปี พ.ศ.2546 สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ได้จัดทำแนวทางการจัดทำแผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดขึ้น ซึ่งในแผนดังกล่าวมีการระบุแนวทางและเป้าหมายที่ชัดเจนมากขึ้น และมีการจัดสรรงบประมาณในด้านดังกล่าวลงสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรภาคประชาชน จึงอาจจะมีส่วนที่ทำให้การปฏิบัติการในการป้องกันปัญหายาเสพติดมีประสิทธิภาพมากขึ้นดังจะเห็นได้จากสถิติการจับกุมยาบ้าทั่วประเทศไทย ปี พ.ศ. 2546 ลดลงเหลือ 64.25 ล้านเม็ด จำนวนผู้เสพปี พ.ศ. 2546 ลดลงเหลือ 16,210 ราย

องค์กรภาคประชาชนสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ภิญโญ ทองชัย, 2544. หน้า 1) พบว่าปัญหายาเสพติดเกิดขึ้นในชุมชน/หมู่บ้าน คนในชุมชนเป็นผู้ที่ประสบความเดือดร้อนจากปัญหาโดยตรง จึงน่าจะเกิดความรู้สึกร่วมและทุ่มเทในการแก้ไขปัญหาได้มากกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่ส่วนใหญ่มีข้อจำกัด เรื่องงบประมาณ กำลังคน และอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ ได้ ไม่นาน มีการย้าย โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ไม่ได้เผชิญกับปัญหาหรือไม่ได้รับความเสียหายโดยตรงจากปัญหานั้น ๆ จึงจิตสำนึก ความอดทน และการทุ่มเทเสียสละ

จึงไม่เพียงพอ จึงได้ใช้แนวคิดการดำเนินงานโดยใช้ชุมชนเป็นฐานหรือเป็นศูนย์กลางในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดซึ่งมีการจัดระบบเครือข่าย ชุมชนเพื่อ แก้ไขปัญหายาเสพติดทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

สำนักนโยบายและแผนสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (มปป.) ศึกษารูปแบบการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยองค์กรชุมชน พบว่า ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จและความยั่งยืนของงาน มีอยู่ 4 ประการ คือ

1. จิตสำนึกและความตระหนักในปัญหายาเสพติด จิตสำนึกดังกล่าวส่งผลต่อความกระตือรือร้น ความรับผิดชอบ และความยั่งยืนต่อการแก้ปัญหา เช่น หากชุมชนใดที่ผู้นำหรือแกนนำเคยได้รับผลกระทบจากปัญหายาเสพติดมาแล้ว เป็นต้นว่า ลูก หลาน ติดยาเสพติด หรือเสียชีวิตจากยาเสพติดพลังและความมุ่งมั่นต่อการแก้ปัญหาก็จะสูง การดำเนินงานจะต่อเนื่องยาวนาน ไม่ทอดอ้อยง่ายในทางตรงกันข้ามหากผู้นำหรือคนในชุมชนไม่เคยประสบปัญหาโดยตรง เพียงแต่ได้ยินได้ฟังจากการบอกเล่า บรรยาย จิตสำนึกและความมุ่งมั่นจะน้อยกว่า และจะเกิดความทอดอ้อยง่าย การสร้างจิตสำนึกควรจะสร้างให้เกิดทั้งชุมชน พลังความร่วมมือจึงจะหนักแน่น เข้มแข็ง

2. ความเข้มแข็งขององค์กร ยิ่งองค์กรเข้มแข็งมากเท่าใด ความต่อเนื่องและยาวนานของการดำเนินกิจกรรมก็ยิ่งมากเท่านั้น แต่ความเข้มแข็งขององค์กรจะเกิดได้ต้องผ่านกระบวนการนำกระบวนการจัดการ การแก้ปัญหาอุปสรรค การประสานความร่วมมือและผลประโยชน์อย่างชาญฉลาด

3. ความสามารถในการปรับเทคนิควิธีการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสภาพชุมชน ชุมชนจะเคยชินกับสภาพชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่เขาเคยปฏิบัติมา สิ่งใดเป็นเรื่องใหม่ที่ขัดต่อวิถีชีวิตชุมชนจะไม่ยอมรับความคิดและไม่ปฏิบัติตาม

4. ระบบการสนับสนุนที่เหมาะสม รัฐควรจะตระหนักถึงเรื่องงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน มิใช่ให้ชุมชนรับภาระเรื่องงบประมาณในการแก้ไขปัญหาคู่เพียงผู้เดียว ทุกคนในชุมชนจะต้องใช้เวลาในการประกอบอาชีพ และเขาต้องเสียสละเวลา แรงกาย และความคิดมาแก้ปัญหาด้วย และที่สำคัญงบประมาณนี้ต้องมีความคล่องตัวในการใช้จ่าย ไม่ติดระเบียบจนเกิดความยุ่งยากในการใช้ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าองค์กรภาคประชาชนมีความคล่องตัวในการแก้ไขปัญหาต่างๆที่กำลังเผชิญอยู่ได้เป็นอย่างดี และหากได้รับการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้าน งบประมาณก็น่าจะมีพลังอำนาจในการจัดการกับปัญหาได้เป็นอย่างดี และต่อเนื่อง

มณัญญา เงินดี (2546. หน้า 69-76) ได้เสนอแนวความคิดจากการถ่ายทอดบทเรียนการดำเนินงานในโครงการพัฒนาเยาวชนเพื่อการป้องกันยาเสพติดและสร้างชุมชนเข้มแข็ง ออกมาเป็นแนวทางการป้องกันยาเสพติดในพื้นที่หมู่บ้าน/ชุมชน ด้วยพลังเยาวชน ดังนี้

1. การจัดเวทีประชาชน เครื่องมือที่นำมาใช้เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกหมู่บ้าน/ชุมชน หรือตำบล เรียนรู้ร่วมกันว่า พื้นที่สมาชิกในพื้นที่มีปัญหาใดที่ควรได้รับการแก้ไข อัตราเสี่ยงต่อปัญหาใดที่ควรได้รับการป้องกันกิจกรรมใดที่เหมาะสมกับการป้องกัน และแก้ไขปัญหาที่พบ
2. ไม่ประกาศวัตถุประสงค์ว่าจะทำงานด้านการป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติดต่อพื้นที่ในด้านการประชาคม คือเพื่อทำประชาคมในหมู่บ้านอื่น ๆ ของตำบล เป้าหมายการทำงานไม่ควรเปิดตัวว่ากลุ่ม/คณะทำงาน จะทำงานด้านยาเสพติดในหมู่บ้าน ควรเริ่มด้วยชี้แจงเป้าหมายการทำงาน ในด้านการพัฒนาอื่น ๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาให้หมู่บ้านมีความเจริญ และควบคุมปัญหาต่าง ๆ เพื่อความสงบสุขของหมู่บ้าน
3. อย่าละเลยที่จะสรุปบทเรียนที่ได้จากการทำงานแต่ละครั้ง เวทีสรุปบทเรียนมีความจำเป็นเพื่อสรุปผลการทำงานแต่ละครั้งว่า มีความสำเร็จ ปัญหา/อุปสรรคใดบ้าง
4. ตั้งต้นที่เนื้องานไม่ใช่งบประมาณ การทำงานพัฒนาพื้นที่ไม่ควรตั้งต้นการทำงานด้วยคำถามที่ว่า เรามีงบประมาณหรือไม่เท่าไร
5. แผนงาน/กิจกรรม ที่ดำเนินงานไม่ควรเลียนแบบการทำงานของภาคราชการ เพราะภาคราชการไม่มีเวลากำลังคนที่มีน้อยไม่สามารถลงพื้นที่ได้ ในแต่ละหมู่บ้านไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ หรือให้คำแนะนำได้เป็นรายบุคคล จึงต้องทำกิจกรรมที่สามารถรวมผลได้ครั้งละมาก และจำนวนครั้งของกิจกรรมน้อย เช่น การจัดการเดินรณรงค์
6. แผนการดำเนินงาน/กิจกรรม ต้องเป็นแผนที่ได้รับการเสนอและมีการเสนอ และมีความเห็นชอบร่วมกันของสมาชิกในหมู่บ้าน ไม่ใช่กิจกรรมที่ริเริ่มจากความเห็นของคณะทำงานฝ่ายเดียว
7. แผนกิจกรรมควรพัฒนาจากประสบการณ์ และกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันของคณะทำงาน เยาวชน พี่เลี้ยง และสมาชิกหมู่บ้าน/ชุมชน การกำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินงานในพื้นที่หมู่บ้าน/ชุมชน ควรเริ่มจากการทบทวนประสบการณ์ว่า ในพื้นที่ของตานั้นได้ดำเนินกิจกรรมประเภทใดมาบ้าง กิจกรรมที่ดำเนินงานนั้นมีปัญหา อุปสรรค และผลการดำเนินงานอย่างไร

8. แผนกิจกรรม ต้องมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และมองความต่อเนื่องและยั่งยืน กิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาหมู่บ้าน/ชุมชน ต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้ และทำได้ต่อเนื่องและยั่งยืน เช่น การส่งเสริมอาชีพของทุกหมู่บ้านในตำบล ด้วยการเลี้ยงโคนม

9. กิจกรรมควรตั้งอยู่บนพื้นฐานทรัพยากรของหมู่บ้าน/ชุมชน ทรัพยากรของหมู่บ้าน/ชุมชน ที่มีโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นการสร้างรายได้ ให้หมู่บ้าน/ชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

10. กิจกรรมที่กำหนดขึ้นต้องมีวัตถุประสงค์ การทำกิจกรรมต้องได้ประโยชน์กับหมู่บ้าน/ชุมชน และสามารถนำมาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้

11. เน้นกระบวนการของกิจกรรม และความต่อเนื่องของกิจกรรม ไม่ใช่เน้นที่เหตุการณ์ของกิจกรรม ด้านความสำคัญของกระบวนการของกิจกรรมที่ได้เรียนรู้ และเกิดผลต่อทางจิตใจ และสุขภาพแข็งแรงตามมา ในเรื่องของกีฬา และอยากเล่นกีฬาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้เวลาว่างอย่างสร้างสรรค์

12. แบ่งหน้าที่ความชัดเจนในการทำงาน ติดตามงานไปรุ่งใสและตรวจสอบได้ ควรแบ่งหน้าที่ให้เป็นรูปธรรมของกลุ่มเครือข่าย เพื่อความชัดเจน ครอบคลุมทุกด้านของการทำงาน และสรุปผลการดำเนินงาน การใช้จ่ายงบประมาณเพื่อความโปร่งใสและตรวจสอบได้

13. แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเชื่อมโยงการทำงานกับเครือข่ายอื่น เพื่อโลกทัศน์ และการทำงานที่กว้างขวางมากขึ้น การพบปะแลกเปลี่ยนแนวคิด และการทำงานกับเครือข่ายจากพื้นที่อื่น ๆ เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายที่เหมาะสมกับพื้นที่มาพัฒนาได้

14. สืบทอดแนวคิด อุดมการณ์ และการทำงานให้เยาวชนรุ่นต่อไปการสืบทอดแนวคิด อุดมการณ์ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นจะสามารถสร้างความยั่งยืนได้

ดังนั้นในการป้องกันยาเสพติดในพื้นที่หมู่บ้านและชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้เลือกหัวข้อ การดำเนินงานป้องกันยาเสพติดมาเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาแนวทางการดำเนินงานที่เกี่ยวกับการป้องกันยาเสพติดว่า ได้ถูกกำหนดอย่างไร และมีรายละเอียดอย่างไร

กรณีบ้านเข็กน้อย ตำบลน้ำซุน อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ (สถาบันจัดการความรู้ท้องถิ่น, ม.ป.ป. หน้า 13) ได้นำเสนอวิธีการเพื่อเอาชนะยาเสพติดอย่างยั่งยืน รวม 7 วิธี

1. พื้นฟูรากเหง้าทางวัฒนธรรมมั่งให้มั่นคง
2. สร้างสำนึกผู้นำรุ่นใหม่ให้รักท้องถิ่น ร่วมเป็นกำลังในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง
3. จัดเวทีสังเคราะห์ สรุปบทเรียน จากการทำงานเพื่อเอาชนะยาเสพติดที่ผ่านมา นำความรู้ที่ได้ไปขยายผลสู่คนรุ่นหลัง และชุมชนอื่นต่อไป
4. เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างผู้นำไปสู่องค์กรท้องถิ่น
5. สร้างความร่วมมือกับภาครัฐและราชการ ให้เกิดการผลักดันให้รัฐกำหนดนโยบาย และปฏิบัติต่อชุมชนอย่างจริงจัง
6. จัดกิจกรรมต้านยาเสพติด และกิจกรรมส่งเสริมอาชีพอย่างต่อเนื่อง
7. ใช้การสื่อสารและประชาสัมพันธ์ สร้างวิทยากรชุมชน ขยายแนวคิด สร้างความร่วมมือ

ดังนั้นการนำแนวทางโดยให้ชุมชนเป็นตัวตั้งในการสร้างกระบวนการเพื่อเอาชนะยาเสพติด แผนงานการเอาชนะยาเสพติดที่เป็นประสบการณ์ของชุมชนภาคเหนือ บ้านเข็กน้อย ตำบลน้ำซุน อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มาเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้

กรณีบ้านภูเงิน ตำบลหนองกุงทับม้า อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี (สถาบันจัดการความรู้ท้องถิ่น, ม.ป.ป. หน้า 2) ได้สรุปกระบวนการที่ชุมชนใช้แก้ปัญหายาเสพติดไว้ดังนี้

1. จัดเวทีประชาคมหมู่บ้าน เพื่อค้นหาวิกฤติของปัญหา ทุกคนในหมู่บ้านวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนร่วมกัน และเห็นว่าปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาที่ต้องรีบแก้ไข จึงร่วมกันหาทางออกให้แก่ ผู้ค้า-ผู้เสพ โดยการให้อภัยทางสังคม ให้โอกาสกลับใจ และหันกลับมาทำความดีเพื่อแผ่นดิน จัดเวทีสลายผู้ค้าและให้แสดงตน หลังจากนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดต้องมาทำพันธะสัญญาประชาคมหมู่บ้านว่าจะเลิกยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดอย่างเด็ดขาด โดยมีผู้รับรองเป็นผู้ใหญ่บ้าน และเพื่อนบ้านที่อยู่ข้างเคียง ผู้เสพและติดยาเสพติด ชุมชนบำบัดโดยขอความร่วมมือกับโรงพยาบาลวังสามหมอเพื่อบำบัดการ และใช้วัดถ้าสายบาตรในชุมชนเป็นสถานที่บำบัดทางด้านจิตใจ

2. ร่างกฎระเบียบของหมู่บ้านและจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน กลุ่มต่อต้านยาเสพติดคอยติดตามดูแลและตรวจสอบให้มีการปฏิบัติตามกฎระเบียบของหมู่บ้านอย่างเคร่งครัด แต่ละคุ่มมีการจัดให้มีระบบเวรยามทุกวัน

นอกจากนี้ชุมชนยังคิดแนวทางการเอาชนะยาเสพติดอย่างยั่งยืน ไว้ คือ มีการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้านอย่างต่อเนื่องทุกเดือน เพื่อเป็นการนำเสนอผล และตรวจสอบกันเองของสมาชิกในชุมชน มีการจัดเวรยามในหมู่บ้านเพื่อเฝ้าระวังและสอดส่องดูแล มีการรวมตัวเป็นเครือข่ายต่อต้านยาเสพติดของอำเภอวังสามหมอ เพื่อช่วยกันสอดส่องดูแลปัญหายาเสพติด และมีพลังในการประสานความร่วมมือและการสนับสนุนจากภาครัฐ และการสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน

จากกรณีบ้านภูเงิน ให้บทเรียนสำคัญถึงการแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืน คือ การเปิดโอกาสให้มีเวทีการแสดงออก การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การให้อภัยแก่ผู้ค้าและผู้เสพ และชุมชนยินดีต้อนรับกลับสู่สังคมของคนดีที่สามารถทำคุณประโยชน์ที่ดีแก่แผ่นดิน ผู้วิจัยจึงได้นำกรณีดังกล่าวมาเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนารูปแบบการเพิ่มขีดความสามารถขององค์กรชุมชนต่อไป

กรณีชุมชนน้ำเกี๋ยน กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน (ศิรินันท์ สารมณัฐ, 2546) ที่สร้างความเข้มแข็งของชุมชนจากวิกฤติปัญหายาเสพติด ปัญหาคาพนัน และปัญหาการลักขโมย โดยกระบวนการ บวรส. (บ้าน วัด โรงเรียน สถานีอนามัย) ที่ทำงานร่วมกัน บนอุดมการณ์เดียวกัน จนเกิดวิสัยทัศน์ของชุมชน คือ กินอ้ม นอนอุ่น ผันดี จากกระบวนการดังกล่าวพัฒนามาเป็นคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน กรรมการหมู่บ้าน สมาชิก อบต. เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ครู เยาวชน ข้าราชการ ทหารตำรวจ ที่อยู่ในพื้นที่ชุมชน คณะกรรมการดังกล่าว ได้ยึดหลักของการให้โอกาส และคืนคนดีสู่สังคม การทำงานของคณะกรรมการมีการทำงานเป็นทีม โดยแบ่งหน้าที่ เป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายป้องกัน ฝ่ายปราบปราม และฝ่ายบำบัดฟื้นฟู ได้ระดมงบประมาณจากชุมชน และแสวงหา งบประมาณจากภายนอก กิจกรรมที่ดำเนินการนั้น มีการจัดทำเวทีชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ มีมาตรการของหมู่บ้านกับผู้ค้า ผู้เสพยาเสพติด เชิญผู้ค้า ผู้เสพ พบปะพูดคุยกันอย่างสันติวิธี การสุ่มตรวจปัสสาวะ การบำบัดฟื้นฟูโดยกระบวนการค่ายซึ่งบำบัดโดยชุมชนมีส่วนร่วม ติดตาม ช่วยเหลือด้านอาชีพหลังบำบัด หลังเลิกค้า ในการป้องกันและเฝ้าระวัง ชุมชนน้ำเกี๋ยนมีโครงการหลายโครงการที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นเยาวชนแต่เน้นให้เยาวชนใกล้ชิด ผู้ใหญ่ใจดีที่สนับสนุนความคิดดี ๆ ของเยาวชน และเมื่อขับเคลื่อนกระบวนการไปเป็นระยะหนึ่ง ชุมชนมีเวทีประชาคมในการตรวจสอบและประเมินผล บนความสำเร็จของชุมชนน้ำเกี๋ยนได้สรุปบทเรียนของชุมชนไว้ว่าสิ่งที่เป็พลังในการขับเคลื่อนหรือเป็นแกนแท้ของการเกิดกระบวนการดังกล่าวมาจากความเป็นเครือญาติ การนับถือผู้ใหญ่ การมีกลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยว การมีศรัทธาวัดเดียวกัน วัฒนธรรมประเพณี และการมีผู้นำที่รู้จักการทำงานเป็นทีม

กรณีน้ำเกียนก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่มีจุดเด่นสำคัญของการรวมตัวประสานกันทำงานระหว่างภาครัฐ ภาคประชาชน ที่อยู่ในพื้นที่ และเป็นต้นแบบของความสำเร็จในการจัดการปัญหาเสพติดที่ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป

เครือข่ายห้วยปมผาด-ป่าคา-ห้วยกล้วย ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้สรุปบทเรียนจากประสบการณ์การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่ผ่านมา (สำนักงานประสานและสนับสนุนภาคประชาชน, ม.ป.ป.) ไว้ดังนี้

1. การแก้ไขปัญหายาเสพติดจะต้องตั้งอยู่บนฐานคิด วิธีคิดที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน
2. การมองปัญหายาเสพติดต้องมองเห็นความเชื่อมโยงของปัญหายาเสพติดกับเรื่องอื่น จึงจะทำให้ชุมชนสามารถจัดการปัญหาได้อย่างถูกต้อง สอดคล้องกับเงื่อนไขและข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น ซึ่งในระยะแรกจะยาก แต่จะชัดเจนขึ้นเมื่อชุมชนลงมือปฏิบัติและการสรุปบทเรียนบ่อย ๆ
3. เน้นวิธีการทำความเข้าใจเป็นหลักโดยผ่านเวทีพูดคุย ซึ่งถือว่าเป็นช่องทางการสื่อสารที่สำคัญเพื่อจะได้พูดคุย ฟังความคิดเห็นและวิเคราะห์ก่อนที่จะร่วมกันตัดสินใจ
4. การใช้วิธีการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน คือ แบ่งปัน/ความเป็นพี่น้องเอื้ออาทร/ช่วยเหลือ
5. การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีสัจจะ เอื้ออาทร

จากกรณีเครือข่ายห้วยปมผาด-ป่าคา-ห้วยกล้วย เป็นบทเรียนหนึ่งที่สอดคล้องกับน้ำเกียนและผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นตัวยืนยันองค์ประกอบที่สำคัญในการป้องกันปัญหายาเสพติด

จากการรวบรวมประสบการณ์ในการจัดการปัญหายาเสพติดของชุมชนจะพบว่ามีจุดเหมือน และจุดต่าง ซึ่งในส่วนของจุดต่างจะขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชน เช่น ภูมิประเทศที่ตั้ง ประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อ แต่ในส่วนที่เป็นจุดเหมือนมีสาระสำคัญอยู่ที่ การมีจิตสำนึกร่วมในการตระหนักถึงปัญหาการวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน แล้วจึงตัดสินใจดำเนินการบนพื้นฐานของวัฒนธรรมความเชื่อ และทรัพยากรที่มีอยู่ มีการร่วมเวทีประชาคมอย่างสม่ำเสมอ มองปัญหายาเสพติดอย่างเชื่อมโยงกับเรื่องอื่น มีการจัดการครอบคลุมด้านการป้องกันปราบปราม และบำบัดโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม มีผู้นำที่ดี และมีการประสานภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคองค์กรเอกชนในการดำเนินงาน สาระสำคัญเหล่านี้ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นประเด็นสำคัญต่อการพัฒนารูปแบบการเพิ่มขีดความสามารถขององค์กรท้องถิ่นในการป้องกันปัญหายาเสพติดได้อย่างยั่งยืน

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ถนัด โบยา และคณะ (2544) ศึกษาเรื่องสถานการณ์ภาพการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดจังหวัดน่าน ซึ่งพบว่า กลุ่มที่ใช้ยาเสพติดในจังหวัดน่าน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเยาวชน และวัยทำงาน ในวัยทำงานสาเหตุของการใช้ยาเสพติดคือ คิดว่ายาก เสพติดจะช่วยให้มีกำลังและสามารถทำงานหนักได้มากขึ้น ในกลุ่มเยาวชนสาเหตุการใช้ยาเสพติด คือ ความอยากรู้อยากลอง การทำตามแฟชั่น ทำตามเพื่อน และปัญหาทางครอบครัว ปัจจัยเสริมที่ทำให้ปัญหายาเสพติดทวีความรุนแรง คือ สภาพแวดล้อม การก่อเกิดขององค์กรชุมชนใน จังหวัดน่านในการแก้ไขปัญหายาเสพติด มี 3 ลักษณะ คือ เกิดการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหายของ ชุมชน การสนับสนุนจากภายนอก จากองค์กรภายนอก จากภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน เข้ามา สนับสนุนให้ชุมชนรวมตัวกันแก้ไขปัญหาย และการมีส่วนร่วมที่ทำให้เกิดกลไก การจัดการ ของชุมชนและความต่อเนื่อง องค์กรชุมชนในจังหวัดน่านใช้ กระบวนการแก้ไขปัญหายาเสพติด โดย 1) การสร้างการรับรู้ต่อปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน มีการวิเคราะห์ ชุมชนแบบมี ส่วนร่วม การจัดเวทีชาวบ้าน การให้ความรู้และข้อมูลยาเสพติด เพื่อสร้างกระแสการตื่นตัวและการรับรู้ ปัญหามากขึ้น 2) เวทีชาวบ้านหรือเวทีประชาคม คนในชุมชนมีโอกาสออกมาพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาย 3) มาตรการทางสังคมและการเฝ้าระวังใน ชุมชน โดยกำหนดกติการ่วมกัน เพื่อใช้ห้ามปรามผู้ค้าและผู้เสพ มีการจัดตั้ง เวิร์ยาม การแบ่ง ละแวกคุ้มคอยสอดส่องดูแลความเรียบร้อยในชุมชน 4) สร้างการเรียนรู้ ทักษะ และการแก้ไข ปัญหาย โดยอาจจะใช้กระบวนการกลุ่ม การเข้าค่าย การศึกษาดูงาน และทำกิจกรรมสาธารณะ ร่วมกัน 5) สร้างความเข้มแข็งระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน ให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิด ประโยชน์ สร้างอาชีพ เสริมสร้างสัมพันธภาพคนในครอบครัวและชุมชน ปัจจัย/องค์ประกอบของ ความสำเร็จและล้มเหลวในการ แก้ไขปัญหายาเสพติดขององค์กรชุมชนในจังหวัดน่าน คือ 1) ผู้นำและภาวะผู้นำ ผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำทางการ และผู้นำราชการ มีลักษณะฉลาด เห็นแก่ ส่วนรวม ติดต่อดีสื่อสารกับบุคคลอื่นได้ดี เป็นที่ยอมรับของสมาชิก มีความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว และเป็นแบบอย่างที่ดี 2) ความร่วมมือจากคนในชุมชน แรงสนับสนุนจากองค์กรภายนอก 3) ความปลอดภัยและแรงจูงใจ มีการให้ความคุ้มครองความปลอดภัย และสร้างแรงจูงใจและ กำลังใจในการต่อสู้ปัญหาย 4) กระบวนการแก้ไขปัญหายมีความหลากหลาย สอดคล้องต่อเนื่อง และมีการวัดและประเมินผล 5) การนำเอาผู้เลิกเสพยามาเป็นแกนนำในการแก้ไขปัญหาย 6) สภาพแวดล้อมภายในชุมชน และชุมชนใกล้เคียง เช่น ความรุนแรงของการแพร่ระบาด แหล่งขายแหล่งมั่วสุ่ม แหล่งการพนัน ลักษณะเครือข่ายองค์กรชุมชนในการป้องกันและแก้ไข

ปัญหายาเสพติดจังหวัดน่าน มีอยู่ 3 ลักษณะ คือ 1) เครือข่ายทางการมีการจัดกลไกการทำงานมีแกนกลางประสานงานระหว่างเครือข่าย มีสถานที่นัดพบปะกัน มีแผนงานโครงการที่ทำร่วมกันที่ชัดเจน แต่ยังคงความสัมพันธ์แนวราบ ความเป็นมิตร ความเป็นอาสาสมัครในการทำงานของเครือข่าย 2) เครือข่ายการเรียนรู้ มีการพบปะกันเป็นครั้งคราว เพื่อสร้างการเรียนรู้ กิจกรรมการจัดกาปัญหา และการประเมินผลร่วมกัน 3) เครือข่ายสนับสนุนการเรียนรู้ องค์กรชุมชนในจังหวัดน่าน มีกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาเสพติด 5 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนการตระหนักรู้ในปัญหา 2) ขั้นตอนการแสวงหาแนวร่วม 3) ขั้นตอนการจัดตั้งตัวเอง 4) ขั้นตอนการขยายพื้นที่และสร้างเครือข่าย และ 5) ขั้นตอนการสร้างควมยั่งยืน

เศรษฐา เศรษฐีธร (2541) ศึกษาบทบาทของผู้นำองค์กรชุมชนในการป้องกันและแก้ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดบนพื้นที่สูง ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านหนองหอยเก่า อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าบ้านหนองหอยเก่า เดิมเป็นหมู่บ้านที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดโดยเฉพาะฝิ่นและเฮโรอีน มีทั้งการค้าและเสพยาเสพติด กลุ่มผู้ติดยาเสพติดซึ่งเป็นคนเขาเผ่าม้งที่อยู่ในวัยแรงงานและเยาวชน ผู้นำชุมชนซึ่งได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและกลุ่มเริ่มก่อการได้รวมตัวกันกระตุ้นเตือน ปลุกเร้าให้ชุมชนได้เล็งเห็นปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดที่มีมาเป็นเวลานาน โดยดำเนินการในรูปแบบต่างๆตามเทคนิคและวิธีการของชุมชนเอง ภายใ้การกำกับดูแลและสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งมูลนิธิโครงการหลวง การดำเนินการสามารถแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดของหมู่บ้านได้ภายในระยะเวลาเพียง 3-4 ปี ลักษณะของผู้นำของบ้านหนองหอยเก่ามีลักษณะดังนี้ 1) ต้องมีเขาว์ปัญญา ต้องคิดหาหนทางและกำหนดมาตรการต่างๆในการปฏิบัติอย่างเหมาะสม 2) มีวุฒิภาวะทางสังคมที่กว้างขวาง คือ การได้รับการยอมรับนับถือจากชุมชน หรือสังคมนอกชุมชน เพื่อการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ 3) มีความมุ่งมั่นต่อความสำเร็จ 4) มีมนุษยสัมพันธ์ 5) มีความเด็ดขาดและตั้งใจจริงต่อการแก้ไขปัญหา 6) ได้รับความเคารพนับถือและไว้วางใจจากชุมชน 7) มีประวัติส่วนตัวและครอบครัวที่ดี 8) ฐานะทางเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวย ลักษณะกลุ่มผู้นำ ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มสตรีแม่บ้าน หน่วยอาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน การรวมตัวที่มีลักษณะ การรวมตัวของผู้มีอุดมการณ์และวัตถุประสงค์ เป้าหมายเดียวกัน เพื่อทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งในแนวทางสร้างสรรค์ มีการเสียสละที่จะเข้ามาดำเนินการพัฒนาหรือแก้ไข ปัญหาของ ชุมชน โดยเฉพาะการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด และมองเห็นความสำคัญของ ปัญหาชุมชนร่วมกันที่จะเร่งรีบและร่วมมือในการแก้ไข การดำเนินการของ ผู้นำองค์กรชุมชนบ้าน หนองหอยเก่า มีการดำเนินการ โดยสร้าง

จิตสำนึกให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน แล้วกระตุ้นเร่งเร้า จูงใจให้คนในชุมชนได้ร่วมมือร่วมใจกัน กระทำให้เกิดความเป็นรูปธรรม ใน 2 ลักษณะ คือ การกำหนดแนวทางในรูปของระเบียบ ข้อบังคับ แผนงานให้ชุมชนได้รับทราบ และยอมรับ ผ่านการแสดงประชาติของชุมชน และการกำหนดบท บังคับหากมีการฝ่าฝืน พร้อมทั้ง มีการให้คุณต่อผู้ที่เข้าร่วมสนับสนุน ในรูปของรางวัลสิทธิพิเศษ หรือการยกย่องจากสังคม ผู้นำชุมชนบ้านหนองหอยเก่ามีลักษณะดังนี้ 1) ผู้นำในระดับปัจเจก บุคคล ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส ผู้ที่ได้รับการนับถือจากชุมชน มีความเข้าใจอย่างแท้จริง ต่อปัญหาในพื้นที่ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ปฏิบัติภารกิจอย่างจริงจังและต่อเนื่องยึดถือ กฎระเบียบ ทั้งของรัฐและชุมชน ไม่เลือกปฏิบัติและเสมอภาค มีประวัติโปร่งใส โดยเฉพาะไม่ เกี่ยวข้องกับยาเสพติด มีความเด็ดขาดต่อการแก้ปัญหา มีความกว้างขวางและประสานงานกันทั้ง หน่วยงานของรัฐและเอกชนได้เป็นอย่างดี ได้รับการยอมรับจากสังคมโดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ มีความเป็นผู้สูงอายุโดยเฉพาะผู้นำทางธรรมชาติ 2) ผู้นำชุมชนระดับกลุ่ม คณะกรรมการหมู่บ้าน ศึกษาข้อมูล รายละเอียดผลการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา การออกกฎระเบียบข้อบังคับหมู่บ้าน ไปจนถึงลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ติดตามผล และให้การสนับสนุนกิจกรรมด้านต่าง ๆ ที่ดำเนินการ เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหายาเสพติด หน่วยอาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน (อปพร.) เป็นผู้ช่วย เหลือเจ้าพนักงานตามกฎหมาย เช่น ตำรวจ ฝ่ายปกครอง ปปส. หรือผู้ใหญ่บ้าน ในการดำเนิน มาตรการในการกวดขันปราบปรามจับกุมผู้เสพ-ผู้ค้ายาในพื้นที่อย่างเฉียบขาด กลุ่มหนุ่มสาวและ เยาวชนมีบทบาทในรูปของกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ เช่น กีฬา ดนตรี ศิลปะ กิจกรรมส่งเสริม อาชีพ กิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การเข้ารับการฝึกอบรมเข้าค่าย ฐาน กิจกรรมอนุรักษ์ กลุ่มสตรีแม่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการรับทราบปัญหา และร่วมมือแก้ไขปัญหาร่วมกับฝ่ายชาย กลุ่มผู้นำอื่น ๆ เช่น ผู้สูงอายุ พระสงฆ์ ฯลฯ เป็นผู้สนับสนุนเป็นที่ปรึกษาหรือแนะแนวทางแก่ชุมชน ที่เหมาะสม และเป็นภูมิปัญญาของชุมชน

ชาติชาย สุวรรณนิตย์ และคณะ (2543) ศึกษาและพัฒนารูปแบบและกระบวนการ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในลักษณะประชาคมสุขภาพ และวิเคราะห์ปัจจัยและ กระบวนการที่มีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน พื้นที่วิจัยคัดเลือกจังหวัดที่มีแนวคิด เรื่องประชาคม 9 จังหวัด ใน 4 ภูมิภาค ได้แก่ ลำปาง พิษณุโลก ยโสธร มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ฉะเชิงเทรา จันทบุรี นครศรีธรรมราช และยะลา ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยและเงื่อนไขที่มีต่อ กระบวนการพัฒนา 1) ผู้นำชุมชน ผู้นำที่เป็นทางการจะมีบทบาทในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ใน ชุมชนมากกว่าผู้นำทางธรรมชาติ 2) การมีส่วนร่วมของชุมชน พื้นที่ที่มีส่วนร่วมมากจะแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ และประสบความสำเร็จมากกว่าพื้นที่ที่มีส่วนร่วมน้อยกว่า 3) การสื่อสารของชุมชน

โดยส่วนใหญ่แล้วชุมชนจะมีวิธีการสื่อสารของตนเองและดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน เช่น การสื่อสารในงานวัดงานบุญ และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา 4) ทูตทางสังคมอื่น ๆ ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความพยายามในการพึ่งตนเอง ประสบการณ์การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในระบบเครือญาติ

การสนับสนุนจากภายนอก ชุมชน จากปัจจัยและเงื่อนไขดังกล่าว ได้นำมาสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมให้แก่ชุมชนโดย กระบวนการ AIC เพื่อให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาหาวิธีแก้ไขวางแผน และดำเนินการแก้ไขปัญหา ตลอดจนประเมินผลการดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ชุมชนมีการจัดการแก้ไขปัญหา คือ ปัญหาเกี่ยวกับผลผลิต อาชีพและรายได้ ปัญหายาเสพติด ปัญหาไข้เลือดออก ปัญหาขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้ ปัญหาขยะและความสะอาด นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ 1) บริบททางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ การรวมกลุ่มจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีซึ่งก่อให้เกิดเวทีสาธารณะ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความคิดพึ่งตนเอง การให้ความร่วมมือต่อส่วนรวม แหล่งทรัพยากรที่เอื้อต่อการดำรงชีพได้อย่างสงบสุข 2) ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ลักษณะผู้นำกลุ่ม/องค์กรชุมชน การเผชิญภาวะวิกฤติของชุมชน กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อชุมชน การพัฒนา/การเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ประสบการณ์ในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชน และการมีระบบสื่อสารที่ดี 3) ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ การสนับสนุนจากภาครัฐ/องค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานอื่น ๆ

อดุลย์ วังศรีคุณ (2543) ได้สังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ใช้วิธีการสังเคราะห์งานวิจัยที่เรียกว่า การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน (Meta-ethnography) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งในประเด็นดังนี้คือ 1) ลำดับ ขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง 2) องค์ประกอบของกระบวนการ เรียนรู้ของชุมชนที่ ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง 3) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ผลการสังเคราะห์พบว่า กระบวนการเรียนรู้ ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วย ลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ 7 ประการ คือ ชุมชนรับรู้และตระหนักในปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันแสวงหาและเลือกแนวทางแก้ปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันวางแผนดำเนินการ สมาชิก ชุมชนร่วมกันดำเนินการ สมาชิกชุมชนร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ และสมาชิกชุมชนร่วมกันปรับปรุงหากดำเนินการไม่สำเร็จดังภาพ 4

ภาพ 4 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งของอดุลย์ วังศรีคุณ

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ 1) กิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการศึกษาหรือการได้รับประสบการณ์จริง การแลกเปลี่ยนความรู้ การได้รับความรู้อย่างเป็นระบบ การคิดวิเคราะห์/ การวางแผน การปฏิบัติจริง การศึกษาจากเอกสาร/ข่าวสาร การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันและการประเมิน 2) ฐานการเรียนรู้ เป็นแหล่งที่มาของความรู้สู่ชุมชน ประกอบด้วย ฐานการเรียนรู้ภายใน คือ ชุมชนผู้นำสภาพแวดล้อม เครือญาติ ผู้สูงอายุ วัด/พระ ปราชญ์ภูมิปัญญา คณะครู เวทีที่ประชุม และคณะกรรมการ และฐานการเรียนรู้ภายนอกคือ บุคคลองค์กรภายนอก แหล่งศึกษาดูงาน และสื่อสารมวลชน 3) เนื้อหา/ องค์ความรู้

ประกอบด้วย 2 ลักษณะคือ เนื้อหา/องค์ความรู้ที่เป็นปัญหาหรือ ความต้องการของชุมชน และ เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน และจากการสังเคราะห์งานวิจัยยัง พบอีกว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วยปัจจัยภายในซึ่งได้แก่ สภาพะพื้นฐานของชุมชน และกระบวนการทางสังคม ปัจจัยภายนอกได้แก่ แนวคิดและการปฏิบัติ ของนักพัฒนาจากภายนอก ความรู้เฉพาะทางที่จำเป็น การเรียนรู้จากชุมชนอื่น นโยบายรัฐ และการสนับสนุนจากรัฐ การดำเนินการที่ล่าช้าของรัฐ การชี้แจงของเจ้าหน้าที่ของรัฐ เกี่ยวกับการร่วมกิจกรรมจากภายนอกมีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน การสนับสนุนจาก องค์กรหรือแหล่งทรัพยากรภายนอก การสร้างเงื่อนไขเพื่อหล่อเลี้ยงคุณค่าของการช่วยเหลือเกื้อกูล ภายในชุมชนและสื่อมวลชน และปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ได้แก่ โครงสร้างอำนาจในชุมชน จิตสำนึกของคนในชุมชน ค่านิยมภายในชุมชน ความเชื่อทางศาสนา และอำนาจเหนือธรรมชาติ การดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณี และ วัฒนธรรมท้องถิ่น และ การกระตุ้นจากสภาพ ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน

นรินทร์ แก้วมีศรี และคณะ (2546) ศึกษาแนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ เพื่อศึกษาสภาพทางสังคม ของชุมชนที่สนับสนุนการเกิดประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เพื่อทดลอง แนวทางการส่งเสริมประชาสังคมและกระบวนการทำงานที่ทีมวิจัยและชุมชนได้ร่วมดำเนินกิจกรรม ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด และเพื่อศึกษาผลของการส่งเสริมประชาสังคม คณะผู้วิจัยเก็บ รวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการ เข้าไปใช้ชีวิตในชุมชน ทำการสังเกต สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและ การจัดกลุ่มสนทนา จากนั้นดำเนินการตามขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 6 ขั้นตอน ผลการศึกษาพบว่าชุมชนเกิดการพัฒนาในหลายด้าน ได้แก่ 1) ผู้นำมีประสบการณ์การ พัฒนาในด้านต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น 2) ภายในชุมชนประชาชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมากกว่าเดิม 3) มีการช่วยเหลือกันเวลาเกิดมีปัญหา 4) ชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง 5) เมื่อได้รับ การส่งเสริมให้เกิดการเคลื่อนไหวภาคประชาชน ทำให้สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ของ ชุมชนได้ดีขึ้นกว่าเดิม ในด้านปัญหายาเสพติดพบว่า ชุมชนมีศักยภาพในการช่วยเหลือผู้เข้าไป เกี่ยวข้องกับยาเสพติดที่เป็นผู้เสพ ครอบครัว และผู้ได้รับผลกระทบ ตามบทบาทความสัมพันธ์ และกลไกทางสังคมที่มีในชุมชน ผลจากการส่งเสริมให้เกิดการใช้กระบวนการส่งเสริมประชาสังคม เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน พบว่า ประชาชน เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา ชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ มีทัศนคติที่ดีต่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดและครอบครัว

สุรจิตร ใจอาจหาญ (2546) ศึกษาเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของแกนนำชุมชน ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน จังหวัดลพบุรี : กรณีศึกษา หมู่บ้านพุน้ำทิพย์ ต.หนองแขม อ.โคกสำโรง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของแกนนำชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน เป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ระยะเวลาเตรียมการ ระยะเวลาดำเนินการ และระยะเวลาเสริมแรงติดตามผล ใช้ระยะเวลาศึกษา 12 เดือน กลุ่มตัวอย่างเป็นแกนนำชุมชนจำนวน 30 คน ประกอบด้วย ประชาชน สมาชิกกลุ่มอาชีพในชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุข สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ที่มีความสมัครใจเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมการสัมภาษณ์การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของแกนนำชุมชน และหลักสูตรการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ โดยใช้เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม A.I.C (Appreciate Influence Control) ผลการวิจัยพบว่าแกนนำชุมชนเห็นคุณค่าในตนเอง เกิดการทำงานร่วมกัน มีการพัฒนาทักษะการฟัง การพูด เกิดทักษะการวิเคราะห์ปัญหา มีการนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ เป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ของแกนนำชุมชน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสามารถจัดทำแผนแม่บทชุมชนได้ 4 แผนงาน คือ แผนงานส่งเสริมอาชีพในชุมชน แผนงานป้องกันยาเสพติด แผนพัฒนาส่งเสริมการแพทย์แผนไทย แผนพัฒนาคนและแกนนำชุมชนและประชาชนในหมู่บ้านรวมกลุ่มดำเนินการตามแผนงานดังกล่าว เกิดอาชีพเสริมในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน มีกฎข้อบังคับในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของหมู่บ้าน และมีการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540) ได้ทำการศึกษาค้นคว้าวิจัยในภาคสนาม การจัดเสวนา ระดมสมองกับผู้เกี่ยวข้องโดยตรงเป็นระยะๆ สรุปได้คือ องค์กรชาวบ้านมีความหมายหลายอย่าง และต้องพิจารณาควบคู่กับ องค์ประกอบขององค์กรชาวบ้านด้วย จึงจะเห็นภาพความเป็นองค์กรที่ชัดเจนขึ้น องค์ประกอบหรือระบบย่อยสำคัญที่ทำให้้องค์กรชาวบ้านดำรงอยู่ได้ ได้แก่ การมีอุดมการณ์ร่วมกัน การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การมีผู้นำและสมาชิก การบริหารจัดการ กิจกรรม และงบประมาณ และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีองค์กรชาวบ้านจำนวนมากที่ได้อบรมตัวกันและพัฒนาความเข้มแข็งมาอย่างยาวนาน และองค์กรชาวบ้านที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกัน ดีมี 9 องค์กร คือ กลุ่มเชียงน้อย เพื่อการพัฒนา องค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนา กลุ่มอีได้น้อย กลุ่มเกษตรกร โพนทราย มูลนิธิเกษตรกรไทย สหกรณ์การเกษตรทำนางแมว สมิชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สยกย.อ.)

กลุ่มพรรณไม้ และกลุ่มพัฒนาเกษตรกรรายย่อย อ.บัวใหญ่ ซึ่งในประเด็นสำคัญคือการ ก่อเกิด องค์การสถานการณ์กลุ่ม กิจกรรมต่าง ๆ การจัดตั้งองค์กร จุดเด่นขององค์กร สภาพปัญหา อุปสรรคและแนวทางการแก้ไข แต่ละกลุ่มมีทั้งความเหมือน และแตกต่างกัน สามารถสรุปเป็น ภาพรวมได้ว่า องค์กรชาวบ้านทั้ง 9 แห่ง ส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่มุ่งแก้ปัญหาเศรษฐกิจพื้นฐาน ให้กับชาวบ้าน โดยมีการรวม กลุ่มกันทำกิจกรรมต่างๆ มีอายุตั้งแต่ก่อตั้งองค์กรโดยเฉลี่ย 13.7 ปี สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือองค์กรชาวบ้านที่มีเครือข่ายระดับหมู่บ้าน องค์กรชาวบ้านที่มี เครือข่ายระดับ ตำบล และองค์กรชาวบ้านที่มีเครือข่ายระดับจังหวัด/ภาคอีสาน องค์กรชาวบ้านมี ทั้งจดทะเบียนกับทางราชการ และไม่จดทะเบียนซึ่งยังเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันอยู่ในหมู่ผู้นำ ชาวบ้านถึง ผลดีผลเสียของการจดทะเบียน ดังกล่าว กิจกรรมการพัฒนาที่ดำเนินการ มีหลาย กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมอาชีพ กิจกรรมการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐาน กิจกรรมธุรกิจชุมชน กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพผู้นำ กิจกรรมการประยุกต์ วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ การจัดตั้งองค์กรชาวบ้านมีทั้งรัฐจัดตั้ง รัฐกับองค์กรพัฒนาเอกชน ร่วมกันจัดตั้งองค์กรพัฒนา เอกชน จัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับผู้นำท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากจัดตั้งองค์กรแล้ว ผู้นำชาวบ้าน มักมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการและองค์กรชาวบ้านอื่นๆ ด้วย สภาพปัญหาขององค์กรชาวบ้านในปัจจุบันมี หลากหลาย เช่น ปัญหา ผู้นำ ปัญหาจากสมาชิก ปัญหาจากกิจกรรม ปัญหาการบริหารจัดการ ปัญหา เรื่องเงินทุน เป็นต้น และแต่ละองค์กรมีจุดเด่นหลากหลาย เช่น การมีส่วนร่วม ของสมาชิก ในการดำเนินงาน เป็นพื้นที่ดูงานและขยายผลสู่องค์กรชาวบ้านอื่น ๆ เป็นต้น สำหรับข้อเสนอ แนวทางพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน ประกอบด้วย 3 ส่วนคือ (1) การพัฒนาความ เข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านโดย ภาครัฐและเอกชนซึ่งมีจุดเน้นที่สิทธิและอำนาจขององค์กร ชาวบ้านตามนโยบาย ของรัฐและกฎหมาย ตลอดจนการกำหนดแผนงาน งบประมาณ และ โครงการจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนต่าง ๆ (2) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กร ชาวบ้านที่ ริเริ่มขึ้นใหม่ ซึ่งเน้นแนวทางการทำงานที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็ง แก่องค์กรชาวบ้านที่เป็นพื้นที่ ทำงานใหม่ ตั้งแต่ขั้นตอนการศึกษาเรียนรู้ปัญหา คิดค้นกิจกรรม วางแผนกิจกรรม และรวมกลุ่ม ปฏิบัติกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหา ตลอดจนการติดตามกิจกรรมเหล่านั้น (3) การพัฒนาความ เข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วและกำลังดำเนินกิจกรรมพัฒนาอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเน้น การเสริมปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จขององค์กรชาวบ้าน.

สมพันธ์ เตชะอธิก อนุสรณ์ ไชยพาน และพัชรา แสงวิเศษ (2541) ได้สรุปรายงานการสังเคราะห์ความเข้มแข็งของ ประชาคมตำบล กรณีศึกษา ตำบลหนองแจ้งใหญ่ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา โดยเก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อย การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการใช้เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม ระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ - มิถุนายน 2541 สรุปได้ว่า ความเข้มแข็งของ ประชาคมตำบลหนองแจ้งใหญ่มีจุดสำคัญอยู่ที่การมีผู้นำทางการและไม่ทาง การที่เข้มแข็งโดยมีกลุ่มกิจกรรมที่ร่วมมือกับ อบต. ได้อย่างใกล้ชิด มีระบบ การบริหารจัดการที่ดี และมีวัฒนธรรม ประเพณีที่เกาะเกี่ยวกันได้ ทำให้เกิดการระดมเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ แม้ว่าจะยังไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และยาเสพติดได้ แต่ถือว่าประชาคมตำบลได้ริเริ่มจัดทำวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และมีแผนปฏิบัติการที่ครอบคลุม ปัญหาทุกด้านได้

ภาณุวัฒน์ ปานเกตุ (2548) ศึกษาผลของการใช้ชุมชนเป็นฐานในการป้องกันปัญหา ยาเสพติดในเยาวชน ใช้วิธีวิทยาการวิจัยแบบผสมผสาน ทั้งเชิงคุณภาพ และปริมาณ ผลการศึกษาพบว่า ด้านชุมชนมีการจัดการส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนทับฝั่งป้องกันยาเสพติดดังนี้ ส่งเสริมพ่อแม่ให้ความเข้าใจและเห็นใจลูก และลูกเข้าใจและเห็นใจพ่อแม่ สร้างประสบการณ์ในกิจกรรม ภายนอกหมู่บ้าน การรณรงค์ในการทำกิจกรรมร่วมกันในหมู่บ้าน เสริมสร้างความสามัคคีในกลุ่ม เยาวชน ร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรมของหมู่บ้าน ร่วมป้องกัน และบำบัดยาเสพติดในเยาวชน พัฒนาทักษะด้านการกีฬาแก่เยาวชน สนับสนุนการให้ความรู้ความเข้าใจแก่เยาวชนที่ต้องการ การสนับสนุนงบประมาณในกิจกรรมของเยาวชนอย่างต่อเนื่อง โดยองค์การบริหารส่วนตำบลทับ ฝั่ง ด้านเยาวชน เยาวชนส่วนใหญ่ ได้ประสบการณ์จากการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน สามารถ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี กล้าคิด กล้าตัดสินใจมากขึ้น และ ทำให้มีความเข้าใจผู้อื่นมากขึ้น รู้สึกสนุกกับการทำงานร่วมกับผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มวัยเดียวกัน เยาวชนรู้สึกสนุกสนาน อบอุ่น ได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมสังคมประเภทต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรม ด้าน กีฬา

Wessel , T.M. (2005) ศึกษาผลของโปรแกรมการป้องกันการใช้สารเสพติดในทางที่ผิด ในวัยรุ่นในประเทศสหรัฐอเมริกา โปรแกรมการป้องกันนี้มุ่งเน้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง สภาพาสภาพกับการใช้สารเสพติด และทักษะชีวิตในการป้องกันยาเสพติด โดยใช้สื่อการสอนที่เป็นแบบจำลอง สอนสาธิตเกี่ยวกับการเกิดโรคจากสารเสพติดที่ส่งผลต่ออวัยวะต่าง ๆ ของ ร่างกาย ผลการศึกษาวัดจากคะแนนทดสอบก่อน - หลัง การเข้าโปรแกรม ในนักเรียนจำนวน 219 คน ผลพบว่า ความรู้เกี่ยวกับผลของยาเสพติดต่อร่างกายเพิ่มขึ้น

ผลจากการวิจัย และเอกสารวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ดัง ตาราง 2 และ 3

ตาราง 2 เทคนิคในการป้องกันปัญหายาเสพติดแยกตามกลุ่มที่ศึกษาจากงานวิจัย

ชื่อผู้วิจัย	ชื่อเรื่อง	กลุ่มที่ศึกษา	เทคนิค
เศรษฐา เศรษฐีธร (2541)	บทบาทของผู้นำองค์กร ชุมชนในการป้องกัน และแก้ปัญหาคาการแพร่ ระบาดของยาเสพติด บนพื้นที่สูง ศึกษา เฉพาะกรณีบ้านหนอง หอยเก่า อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่	ผู้นำองค์กร ชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างจิตสำนึก - การจูงใจให้คนในชุมชนได้ ร่วมมือร่วมใจ - การประชาสัมพันธ์ของชุมชน - การให้รางวัล สิทธิพิเศษ หรือ การยกย่องจากสังคม แก่ผู้ให้ ความร่วมมือ - การประสานงานกับหน่วยงาน ภาครัฐและเอกชน - การกำหนดมาตรการ บทบังคับ
ถนัด ไบยา และคณะ (2544)	สถานภาพการพัฒนา เครือข่ายองค์กรชุมชน ใน การป้องกันและ แก้ไขปัญหายาเสพติด จังหวัดน่าน	องค์กรชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การมีส่วนร่วม การจัดเวที ชาวบ้าน - เพื่อสร้างกระแสการตื่นตัว การให้ความรู้และข้อมูลยาเสพติด - การจัดการของชุมชน กติกา ของชุมชน การจัดตั้ง เวิร์ยาม การแบ่งละแวกคุ้ม - สร้างการเรียนรู้ ทักษะ และ การแก้ไขปัญหา การเข้าค่าย การศึกษาดูงาน และทำกิจกรรม ทาสธารณร่วมกัน

ตาราง 2 (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย	ชื่อเรื่อง	กลุ่มที่ศึกษา	เทคนิค
			<ul style="list-style-type: none"> - สร้างความเข้มแข็งระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน สร้างอาชีพ เสริมสร้างสัมพันธภาพคนในครอบครัวและชุมชน - สร้างความต่อเนื่อง การรับข้อมูลข่าวสาร
นรินทร์ แก้วมีศรี และคณะ (2546)	แนวทางการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน	การประชาสังคมของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การมีส่วนร่วม กิจกรรมการพัฒนาชุมชน
ภานุวัฒน์ ปานเกตุ(2548)	การใช้ชุมชนเป็นฐานในการป้องกันปัญหายาเสพติดในเยาวชน: กรณีศึกษาชุมชนในจังหวัดสุโขทัย	เยาวชนในชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างความเข้าใจระหว่างพ่อแม่ และลูก - การสร้างประสบการณ์ในกิจกรรมภายนอกหมู่บ้าน - การทำกิจกรรมร่วมกันในหมู่บ้าน - การพัฒนาทักษะด้านการกีฬาแก่เยาวชน - การให้ความรู้ความเข้าใจแก่เยาวชนที่ต้องการ - การสนับสนุนงบประมาณในกิจกรรมของเยาวชนอย่างต่อเนื่อง

ตาราง 3 เทคนิคในการป้องกันปัญหายาเสพติดแยกตามกลุ่มเป้าหมายจากเอกสารวิชาการ

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	กลุ่มเป้าหมาย	เทคนิค
มัญญา เงินดี (2546)	การป้องกันยาเสพติด ในพื้นที่หมู่บ้าน/ชุมชน ด้วยพลังเยาวชน.	เยาวชน	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดเวทีประชาชน - การพัฒนาหมู่บ้านด้านอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ด้านยาเสพติดโดยตรง - การสรุปบทเรียนที่ได้จากการ ทำงานแต่ละครั้ง - การสร้างเห็นชอบร่วมกันของ สมาชิกในหมู่บ้าน ในกาวางแผน การดำเนินงาน/กิจกรรม - การแบ่งหน้าที่ในการทำงาน - การเสริมสร้างโอกาสแลกเปลี่ยน แนวคิดและการทำงานร่วมกับ เครือข่ายจากพื้นที่อื่น ๆ
สถาบันการ จัดการความรู้ ท้องถิ่น. (ม.ป.ป.).	บ้านเข็ญน้อยเครือข่าย แก้ปัญหาเสพติด	ชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การฟื้นฟูรากเหง้าทาง วัฒนธรรม - การสร้างสำนึกแก่ผู้นำรุ่นใหม่ ให้รักท้องถิ่น - การจัดเวทีสังเคราะห์ สรุป บทเรียน - สร้างการเชื่อมโยงความ ร่วมมือระหว่างผู้นำไปสู่องค์กร ท้องถิ่น - การสร้างความร่วมมือกับ ภาครัฐและราชการ - การกิจกรรมส่งเสริมอาชีพ อย่างต่อเนื่อง

ตาราง 3 (ต่อ)

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	กลุ่มเป้าหมาย	เทคนิค
			- การใช้การสื่อสารและ ประชาสัมพันธ์ สร้างวิทยากร ชุมชน
สำนักงาน ประสานและ สนับสนุนภาค ประชาชน. (ม.ป.ป.).	บทเรียนการป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยชุมชน กรณี เครือข่ายความร่วมมือ ป้องกันและแก้ไข ปัญหายาเสพติดใน ชุมชนแม่ จังหวัด แม่ฮ่องสอน.	เครือข่ายชุมชน	- การมีส่วนร่วมของชุมชน - การสรุปบทเรียน - การจัดเวทีพูดคุย - การแบ่งปัน/ความเป็นที่ นื่องเลื้ออาหาร/ช่วยเหลือ

ผลการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น สรุปเป็นกรอบ
ความคิดนำการวิจัยได้ดังภาพ 5

ภาพ 5 กรอบความคิดการวิจัย

จากกรอบความคิดนำการวิจัยดังกล่าวสามารถตั้งเป็นสมมติฐานการวิจัยได้ดังนี้

$$Y = f(x_{1-n})$$

Y คือ ชีตความสามารถชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติด

X_{1-n} คือ ปัจจัยสนับสนุนการเพิ่มชีตความสามารถของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติด ซึ่งสามารถเขียนเป็นข้อความได้ดังนี้

ชีตความสามารถของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติดสัมพันธ์กับ

1. การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
2. กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน
3. การบรรลุวัตถุประสงค์
4. การบูรณาการการป้องกันปัญหาเสพติด
5. การจัดการกับความตึงเครียดของชุมชนเกี่ยวกับปัญหาเสพติด
6. วัฒนธรรมชุมชน
7. การบริหารจัดการโดยเองอย่างเป็นระบบ